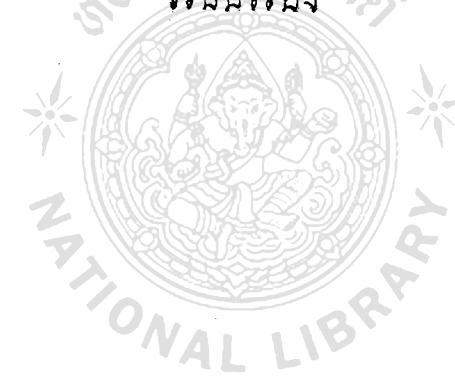

พระโพลีลัตว์

ภิกษุโณ ทศนะพมฺคัม
เรียบเรียง

กรมศิลปากร

จัดพิมพ์

เนื่องในงานฉลองครบ ๒๐ ปี

ของ

สภาการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

วันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๑

พระโพธิสัตว์

พร้อมด้วยภาพ

กรมศิลปากร

จัดพิมพ์ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑

จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

คำนำ

ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร มีรูปพระโพธิ-
สัตว์อยู่หลายรูป ทั้งหล่อด้วยโลหะ และจำหลักด้วยศิลา
มีฝีมือช่างต่างกัน แสดงอากัปกิริยาและมีเครื่องประดับเครื่อง
ถือในมือต่าง ๆ กัน และบางรูปก็มีศักดิ์ประกอบอยู่ด้วย
เห็นเป็นเรื่องราว ถ้าจะมีท่านผู้ใดเรียบเรียงเรื่องพระโพธิสัตว์
ขึ้นไว้ในภาษาไทยให้ได้อ่านได้ศึกษาหาความรู้กันบ้าง ก็คง
จะเป็นประโยชน์ไม่น้อยไม่ ด้วยคิดเห็นดังนี้ ข้าพเจ้าจึงแนะ
ให้นายภิญโญ ทศนะพยัคฆ์ หัวหน้าแผนกพิพิธภัณฑสถานและ
โบราณสถาน พระนคร ในกองโบราณคดี กรมศิลปากร ผู้เป็น
ภัณฑารักษ์ ซึ่งมีหน้าที่ดูแลรักษาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
พระนคร อยู่แล้ว เป็นผู้เขียนเรื่อง “พระโพธิสัตว์” เล่มนี้ขึ้น

นายภิญโญ ทศนะพยัคฆ์ ได้พยายามสอบสวนค้นคว้า
เรื่องราวของพระโพธิสัตว์ แล้วนำมาเขียนขึ้นด้วยสำนวน
น่าอ่าน ทั้งได้จัดหารูปพระโพธิสัตว์แบบต่าง ๆ มาพิมพ์

รศศึกษาโดยทั่วไป.

Sh. Ashwini

[၅]

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	[ก]
พระโพธิสัตว์	๑
พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์	๑๐
ก. รูปพระเศียรเดียว	๑๘
ข. รูปมนุษย์มีรัศมี	๒๑
ค. รูป ๔ พระกร	๒๒
ง. รูป ๑๐ พระกร — ๑๘ พระกร	๒๒
จ. รูป ๑๒ พระกร	๒๓
ฉ. รูป ๖ พระกร — ๒๐ พระกร	๒๓
รูป ๓ พระเศียร	๒๔
รูป ๕ พระเศียร	๒๕
พระมัญชุศรีโพธิสัตว์	๓๑
ก. รูปมนุษย์	๓๔
ข. รูปเทพเจ้าหรือมนุษย์ตามลัทธิตันตระ	๓๗
พระศรีอารยเมตไตรยโพธิสัตว์	๓๕
พระสมันตภัทรโพธิสัตว์	๓๔
พระกษิติครรภ์โพธิสัตว์	๔๖
พระวัชรปาณีโพธิสัตว์	๕๒
พระรัตนปาณีโพธิสัตว์	๕๕
พระวิศวปาณีโพธิสัตว์	๕๖
พระอากาศครรภโพธิสัตว์	๕๗
พระสรรพนิวรรณ์วิษกัมภินโพธิสัตว์	๕๕

พระโพธิสัตว์

ตามคติพระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน พระพุทธเจ้า
ก็ คือ พระโพธิสัตว์ก็ คือ มีจำนวนมากมายเหลือคณานับ
ทั้งที่มีมาแล้วและจะมีต่อไปในอนาคตกาล คติมหายาน
เชื่อกันว่า การเริ่มมีพระพุทธเจ้า เริ่มด้วยการมีพระอาทิ
พุทธ คือ พระพุทธเจ้าองค์ปฐม พระพุทธเจ้าองค์อื่นๆ
ตลอดจนพระโพธิสัตว์ และสรวพสัตว์ สรรพสิ่งต่างๆ
ทั้งหมดย่อมถือกำเนิดมาจากพระอาทิพุทธทั้งนั้น พระ
อาทิพุทธเป็นสวयัมภู เกิดขึ้นเองไม่มีเขตต้นและเขต
ปลาย ประจำอยู่กับโลกเป็นนิรันดร์ ส่วนพระพุทธเจ้า
อื่นๆ นั้น แบ่งออกเป็นพระฌานีพุทธ หรือ “พระธยา
นิพุทธ” และ “พระมานุषีพุทธ”

พระธยานิพุทธ เกิดขึ้นจากอำนาจฌานของพระ
อาทิพุทธ แต่เป็นอุปปาติก คือ เกิดขึ้นโดยไม่ต้องมีบิดา
มารดาให้กำเนิด พระธยานิพุทธไม่ใช่พระพุทธเจ้าที่เสด็จ
ลงมาตรัสรู้ในมนุษยโลก แต่ประทับอยู่บนสวรรค์เรียกว่า

“พุทธเกษตร” หรือ “สุขาวดี” ส่วนพระมานุષีพุทธ
คือ พระพุทธเจ้าที่เสด็จลงมาตรัสรู้ในมนุษยโลก ใน
สภาพเป็นมนุษย์ เช่น พระศากยมุนีพุทธเจ้า หรือพระ
ที่บังกรพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้าองค์อื่นๆที่ปรากฏพระ
นามในตำนานว่า ลงมาตรัสรู้ก่อนพระศากยมุนีพุทธเจ้า

คำว่า “พระโพธิสัตว์” มาจากคำว่า “โพธิ” คือ
ความรู้แจ้งเห็นจริงในทุกสิ่ง และ “สัตว์” คือ “แก่น”
“สาระ” “ปัจจัย” หรืออาจแปลได้ว่า ผู้ซึ่งอยู่ในโพธิ
คือ ความรู้ หรือตามความหมาย “โพธิสัตว์” ก็คือ
ผู้จักได้ตรัสรู้เป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในเบื้องหน้า
และในทำนองเดียวกัน ความเชื่อว่ามีทั้งพระธยานิพุทธ
และพระมานุષีพุทธ ก็นำไปสู่ความเชื่อว่ามีพระโพธิสัตว์
แบ่งออกเป็น พระธยานิโพธิสัตว์ และพระมานุષีโพธิ
สัตว์เช่นเดียวกัน พระโพธิสัตว์ที่ปรากฏชื่ออยู่อย่างมา
กมายนั้น ล้วนแต่เป็นพระธยานิโพธิสัตว์ทั้งสิ้น นอก
จากพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏชื่อว่า พระเมตไตรย หรือ

พระศรีอาริยมตไตรย องค์เดียวที่กล่าวกันว่าเป็นพระ
ธยานิโพธิสัตว์แล้ว แต่ขณะนั้นเสด็จอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิต
และจะเสด็จลงมาตรัสเป็นพระมานุषีพุทธเจ้าในอนาคต

พระโพธิสัตว์ คือ พระผู้ปรากฏพระองค์เป็นมนุษย์
อยู่ในโลก เสวยพระชาติมาเป็นลำดับ จนกว่าจะบำเพ็ญ
พระบารมีเพียบพร้อมไปด้วยคุณธรรมความดีอย่างสูงสุด
และบรรลุพระโพธิญาณตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าใน
ที่สุด พระโพธิสัตว์ คือ พระผู้รู้แล้วและอาจจะตรัสเป็น
พระพุทธเจ้าเมื่อไรก็ได้ แต่ยังไม่ปรารถนาพุทธภูมิ
เพราะถ้าเข้าสู่พุทธภูมิเสียแล้ว ก็ยากที่สรรพสัตว์จะเข้าถึง
จึงเลื่อนเวลาการเข้าสู่พุทธภูมิ และดำรงอยู่เพียงโพธิภูมิ
เพื่อที่จะบำเพ็ญกุศล บำบัดทุกข์ของสรรพสัตว์เสียก่อน
เท่านั้น บางคติเชื่อกันว่า พระโพธิสัตว์นั้นในชาติปาง
ก่อนบรรลุอรหัตตผลแล้ว ซึ่งเมื่อดับขันธก็จะได้ไปสู่
นิพพาน แต่พระโพธิสัตว์ได้เลื่อนเวลาการนิพพานไป
ด้วยความกรุณาต่อสัตว์โลก และมีปณิธานจะช่วยสัตว์-
โลกให้พ้นจากทุกข์เสียก่อน จึงจะเข้าสู่นิพพานภายหลัง

บางคติกล่าวว่า ผู้ที่มุ่งจะได้บรรลุโพธิภูมิจะต้องบำเพ็ญบารมี ๖ ประการ เช่น ทาน ศีล บัณฑิต วิริยะ ขันติ และฌาน แล้วตั้งปณิธานหวังเป็นพระโพธิสัตว์ โดยให้ดวงจิตบังเกิดโพธิจิต และจะคงอยู่ในโลกเพื่อช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ไม่เสด็จเข้านิพพาน เมื่อมีปณิธานตั้งขึ้นแล้ว จะต้องเข้าสู่โพธิมรรคเป็นขั้นสาม จึงบรรลุโพธิสัตว์ภูมิ แต่เพื่อจะบรรลุพุทธภูมิต่อไป พระโพธิสัตว์จะต้องได้เฝ้าพระพุทธเจ้าองค์ที่มาตรัสในกัลป์นั้น เพื่อกราบทูลความประสงค์แก่พระพุทธเจ้า แล้วพระพุทธเจ้าองค์นั้นจะได้ทรงเล็งพระญาณไปในอนาคตกาล ทรงเห็นแจ้งว่า พระโพธิสัตว์จะต้องไปเกิดอีกก็ชาติแล้วจะทรงพยากรณ์ว่า พระโพธิสัตว์องค์นั้นจะบรรลุพุทธภูมิเมื่อใด เมื่อพระโพธิสัตว์รู้ถึงการที่จะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตแล้ว พระองค์ก็จะเสด็จเข้าสู่ภูมิอันไม่มีการกลับคืนอีก

บางคติเชื่อกันว่า พระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญพระบารมี ๑๐ ประการ มี ทาน ศีล เนกขัมมะ บัณฑิต วิริยะ ขันติ สัจจะ อริยฐาน เมตตา อุเบกขา และ

สร้างสมบุญบารมี พร้อมด้วยคุณธรรมความดีอย่างสูงสุด
ทุกชาติไป และจะต้องยึดมั่นในปณิธานที่จะได้ตรัสเป็น
พระพุทธเจ้า เพื่อที่จะช่วยสัตว์โลกให้พ้นจากทุกข์เท่านั้น
เมื่อพระโพธิสัตว์ได้บรรลุภูมิครั้งสุดท้ายนี้แล้ว จะไปเสวย
พระชาติอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิต ในขณะที่พระโพธิสัตว์
จะทรงตัดสินพระทัยว่า จะเสด็จเข้าสู่โพธิสัตว์ภูมิ ๑๓ ชั้น
ตามกำหนดแล้วบรรลุพระนิพพาน หรือจะเสด็จอวตาร
ลงมามนุษยโลก ตรัสเป็นพระมานุષีพุทธเจ้าทีเดียว
แล้วเสด็จเข้าพระนิพพานโดยตรงก็ได้

พระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน กล่าว
กันว่ามีมากมายนับจำนวนโกฏิอาจจะเปลี่ยนเวรกันลงมา
ช่วยทุกข์มนุษยได้โดยไม่รู้จักหมดสิ้น เมื่อใดโลกต้อง
ประสบความทุกข์เข็ญ หรือมีตมन्ธไม่เห็นหนทางที่จะดับ
ทุกข์ เมื่อนั้นก็เป็นหน้าที่ของพระโพธิสัตว์องค์ใดองค์
หนึ่งลงมาถือชาติกำเนิดเป็นมนุษย์ เพื่อติดต่อสั่งสอน
มนุษย์ซึ่งทางให้พ้นทุกข์ เมื่อเสร็จหน้าที่แล้วก็กลับไป
ประทับอยู่ในโลกเบื้องสูงหรือสวรรค์ชั้นดุสิตต่อไป

รูปลักษณะของพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนาฝ่าย
มหายาน มักทำเป็นรูปกษัตริย์หนุ่มทรงเครื่องขัตติยาภรณ์
ประทับยืนหรือนั่งบนดอกบัว ประดับพระวรกายด้วย
เครื่องถนิมอาภรณ์บริบูรณ์งดงาม บางปางเป็นปางดูร้าย
หรือแสดงอาการโกรธก็มีพระลักษณะดูร้ายน่ากลัว แตก
ต่างกันไปตามชื่อของพระโพธิสัตว์นั้น ๆ เหตุผลที่สร้าง
รูปให้มีลักษณะดูร้ายน่ากลัวเช่นนั้น ก็เพื่อให้บรรดาภูตผี
ปีศาจที่ดูร้ายเห็นรูปพระโพธิสัตว์ดูร้ายน่ากลัวมากกว่าจะ
ได้ตกใจกลัว ไม่กล้าทำร้ายมนุษย์ผู้เป็นสาวก หรือมิ
ฉะนั้นก็หนีไป ลัทธิของไทยเราก็คงมี เช่นในปริ
มณฑลที่คลอตบุตร ถ้าเกรงว่าจะมีภูตผีปีศาจมารังควาน
เด็ก ก็มักจะเขียนยันต์ตรีสิงเหไว้โดยรอบ และที่เปล
เด็กก็มีผ้ายันต์เป็นรูปเพชรฉลุ หรือรูปพระเวสสวัณ
เป็นรูปยักษ์แยกเขี้ยวยื่นกุมกระบอง ทั้งนี้เพื่อให้พวก
ปีศาจเกรงกลัวไม่กล้าล่วงล้ำเข้าไปในปริมณฑลนั้น

ตามลัทธิมหายาน แบ่งพระโพธิสัตว์ตามความเชื่อ
ถือสืบเนื่องกันมาเป็น ๒ คณะ คือ คณะพระโพธิสัตว์ ๕
พระองค์ และคณะพระโพธิสัตว์ ๘ พระองค์ พระโพธิ

สัตว์ในคณะ ๕ พระองค์ ถูกแบ่งออกตามคติเชื่อดือ
มีพระธยานิพุทธเจ้า ๕ พระองค์ และมีพระมานุषีพุทธ
เจ้าซึ่งเป็นภาคหนึ่งของพระธยานิพุทธเจ้า แต่ละพระ
องค์รวม ๕ พระองค์ จึงต้องมีพระธยานิโพธิสัตว์จำนวน
๕ พระองค์ตรงกัน เพื่อทำหน้าที่รักษาพระศาสนาของ
พระธยานิพุทธเจ้าและพระมานุषีพุทธเจ้า นั้น ๆ

รูปของพระโพธิสัตว์จึงอาจจะแบ่งได้ดังนี้ คือ

- พระธยานิโพธิสัตว์ พระธยานิพุทธเจ้า พระมานุषีพุทธเจ้า
๑. สมันตภัทร ผู้รักษาศาสนาของ ไวโรจนะ กุสสันธะ หรือกุสสันโธ
 ๒. วชิรปาณี ,, อักโขภยะ กนกมุณี หรือโกนาคมณี
 ๓. รัตนปาณี ,, รัตนสัมภพ กัสสป หรือกาศยป
 ๔. อวโลกิเตศวร ,, อมิตาภะ ศากยมุนี
 ๕. วิสวปาณี จะเป็นผู้รักษาพระศาสนาของ อโมฆลัทธิศรีอาริยเมตไตรย

ส่วนพระโพธิสัตว์ที่ถูกแบ่งเป็นคณะ ๘ พระองค์นั้น
ที่มีพระนามปรากฏอยู่ ก็เป็นเพียงพระนามซ้ำกันกับพระ
โพธิสัตว์คณะ ๕ พระองค์ แต่ได้เพิ่มเติมพระโพธิสัตว์
องค์อื่น ๆ เข้าไปอีก ๓ พระองค์ให้ครบ ๘ พระองค์ ความ
นิยมเชื่อดือจึงไม่สู้จะมีมากนัก คงมีผู้เลื่อมใสศรัทธาให้

ความเคารพนับถืออยู่เฉพาะพระโพธิสัตว์คณะ๕พระองค์
เท่านั้น พระโพธิสัตว์คณะ ๘ พระองค์ มีพระนาม
ดังนี้ คือ

๑. พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์
๒. พระอากาศกรรมโพธิสัตว์
๓. พระวัชรปาณีโพธิสัตว์
๔. พระกษิติกรรมโพธิสัตว์
๕. พระสรรพนิวรรณ์วิชกัมภินโพธิสัตว์
๖. พระศรีอารียเมตไตรยโพธิสัตว์
๗. พระสมันตภัทรโพธิสัตว์
๘. พระมัญชุศรีโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์ที่มีพระนามปรากฏ และได้รับความ
นิยมเชื่อถือสักการะบูชากันมาก ก็คือ พระอวโลกิเตศวร
โพธิสัตว์ พระมัญชุศรีโพธิสัตว์ ถัดมาก็มีพระศรีอารีย
เมตไตรยโพธิสัตว์ และพระสมันตภัทรโพธิสัตว์ ฯลฯ

มีหลักที่จะสังเกตว่ารูปเคารพต่าง ๆ จะเป็นรูปพระ
โพธิสัตว์หรือไม่ มีข้อสังเกตดังนี้ ถ้าเป็นรูปพระโพธิสัตว์

ก็มีเครื่องหมายทำเป็นพระพุทธรูปติดไว้ที่อุณหิศหรือบน
พระเมาฬี คือ

๑. พระสมันตภัทรโพธิสัตว์ มีรูปพระพุทธรูปปาง
ปฐมเทศนา

๒. พระวัชรปาณีโพธิสัตว์ มีรูปพระพุทธรูปปาง
มารวิชัย

๓. พระรัตนปาณีโพธิสัตว์ มีรูปพระพุทธรูปปาง
ประทานพร

๔. พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ มีรูปพระพุทธรูปปาง
สมาธิ

๕. พระวิศ्वปาณีโพธิสัตว์ มีรูปพระพุทธรูปปาง
ประทานอภัย

พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์

ในบรรดาพระโพธิสัตว์องค์สำคัญ ของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ปรากฏว่าพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ มีผู้เคารพนับถือมากที่สุด มหาชนในท่ามกลางทวีปเอเชีย คือ ทางประเทศทางทิเบต มองโกเลีย จีน ญี่ปุ่น และเกาหลี นับถือพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์มาแต่กาลดึกดำบรรพ์ และมีรูปพระโพธิสัตว์องค์นี้ประดิษฐานแพร่หลายทั่วทุกบ้านเรือนพุทธศาสนิกชน ถือกันว่า พระองค์เป็นผู้ทรงมหากรุณายภาพ คือ มีความกรุณาอันไพศาล ไม่มีขอบเขตจำกัด ทรงช่วยเหลือมนุษย์ สอดส่อง ดูแล ปลดเปลื้องทุกข์ของสรรพสัตว์ทั้งมวลเสมอ นามที่ปรากฏว่า “อวโลกิเตศวร” มักจะแปลกันว่า พระผู้มองลงมาดู (จากสวรรค์) แต่ถ้าจะแปลตามรูปไวยากรณ์ ก็ต้องแปลว่า พระผู้ที่ผู้อื่นมองดู เพราะฉะนั้นน่าจะหมายความว่า พระผู้ปรากฏพระกายอยู่ทั่วไป ด้วยมีตำนานกล่าวว่า เมื่อผู้ใดได้ทุกข์ พระองค์ก็เสด็จลงมาทรงช่วย

เหลือเสมอ ปรากฏในคัมภีร์สังฆธรรมปุนตริกว่าพระองค์
เป็นผู้เต็มไปด้วยพระกรุณา และช่วยเหลือมนุษย์ที่ตก
ยาก ช่วยจนกระทั่งโจรผู้ร้ายให้พ้นจากโทษทัณฑ์ พระอว
โลกิเตศวรนี้ จีนจึงเรียกว่า “กวนซีอิม” หรือ “กวนอิม”
(รูปที่ ๑, ๒ และ ๓) ญวนเรียกว่า “กวางตือต่ายโป๊ตัก”
และชาวญี่ปุ่นเรียกว่า “กวานนอน” (รูปที่ ๔) ทิเบต
เรียกว่า “เซนเรสี”

ในพระสูตรของชาวจีนบางแห่ง กล่าวว่าพระอวโล
กิตะศวรเป็นพระธรรมกายโพธิสัตว์สูงกว่าพระโพธิสัตว์
ชั้นสามัญอื่น ๆ เป็นผู้มีความบริสุทธิ์ผ่องใส เกี่ยวข้องกับ
ความเกิดอีกครั้งเดียวและจะเป็นผู้ตรัสรู้พระสัมโพธิญาณ
หลังจากการปรินิพพานของพระอมิตาภะพุทธเจ้า และ
พระองค์เป็นผู้มีพระธรรมคุณเกือบเต็มบริบูรณ์เท่าพระ
พุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์

บางพระสูตรกล่าวว่า พระอวโลกิตะศวรโพธิสัตว์ที่
แท้ คือ พระสัมมาธรรมวิद्याพุทธ แบ่งภาคมาเพื่อโปรด
สัตว์ หมายความว่าทรงบรรลุโพธิญาณแล้วแต่อดีตกาล
ก่อนพระศากยมุนีพุทธเจ้า หากแต่ทรงพระมหากรุณา

จึงทรงอวตาร แบ่งภาคเป็นพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์
มาโปรดสัตว์ในโลก

บางแห่งกล่าวว่า แท้จริงพระองค์เป็นภาคหนึ่ง
ของพระอมิตาภะพระธยานิพุทธเจ้า ฉะนั้นพระ
อวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ จึงมีรูปพระธยานิพุทธเจ้าองค์
นั้นอยู่บนพระเศียร

ในอมิตายุรธยานสูตรกล่าวว่า พระอวโลกิเตศวร
โพธิสัตว์ ประทับอยู่ ณ สุขาวดีโลกธาตุ ดำรงตำแหน่งคฤ
พลัตถวาของพระอมิตาภะพระธยานิพุทธเจ้า คอยช่วยเหลือ
พระอมิตาภะพระธยานิพุทธเจ้าในการโปรดสัตว์ และทรง
เป็นผู้รักษาศาสนาของพระศากยมุนีมานุสีพุทธเจ้า แต่
ในพุทธาวตังสมหาไวบูลยสูตรกล่าวว่า ที่ประทับของพระ
องค์ อยู่ ณ กลางทะเลทางทิศใต้ของอินเดีย เรียกว่าภู
เขาโปตละ มีเรื่องเล่ากันว่า เมื่อราวพุทธศตวรรษ
ที่ ๑๐ มีพระสงฆ์ญี่ปุ่นรูปหนึ่ง จาริกไปประเทศจีนเพื่อ
ศึกษาธรรม ครั้นขากลับไป ได้เชิญปฏิมาของพระ
อวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ไปด้วย ระหว่างทางได้ประสบ
คลื่นลมรุนแรงจนต้องขึ้นไปพักอยู่บนเกาะเล็ก ๆ แห่ง

หนึ่งชื่อเกาะบัวยังม อันเป็นเกาะ ๆ หนึ่งในหมู่เกาะ
จิ๋วช้วน่งเต้า ของจีน สร้างอาศรมประดิษฐานรูป
ปฏิมาของพระโพธิสัตว์บุชา ครั้นเวลาล่วงมาผู้คนพา
กันแตกตื่นมาบูชาสักการะมากขึ้นโดยลำดับ จนในที่สุด
เกาะเล็ก ๆ นี้ถูกเปลี่ยนชื่อเรียกว่า “โปตละ” กลายเป็น
ปูชนียสถานสำคัญของพุทธศาสนิกชนจีนไป ชาวจีนเชื่อ
กันว่า เกาะนี้ได้เคยเป็นที่ประทับของพระอวโลกิเตศวร
จริง ๆ ชาวจีนเรียกว่าโพท้อชัว บนเกาะอันศักดิ์สิทธิ์
นี้มีภูเขาลึก ๆ ซึ่งมีถ้ำอันงดงาม มีวิหาร เจดีย์ ดงไม้ไผ่
กับธรรมชาติอื่นๆ อีกสวยงามมาก ปูชนียสถานสำคัญ
แห่งนี้ จัดเป็นหนึ่งในสี่ของจตุรอัครปูชนียสถานทางพระ
พุทธศาสนาในประเทศจีน จตุรอัครปูชนียสถานทั้ง ๔
จีนเรียกว่า “สี่โต่เมี่ยชัว” แปลว่า ภูเขอันทรงชื่อ
ใหญ่ ๆ ๔ แห่ง คือ

๑. ภูเขาโหวงไห้ ในมณฑลช่านซี สถานศักดิ์สิทธิ์
ของพระมัญชุศรีโพธิสัตว์

๒. ภูเขาเงอไป๊ ในมณฑลเสฉวน สถานศักดิ์สิทธิ์
ของพระสมันตภัทรโพธิสัตว์

๓. ภูเขาไฟท้อ ในมณฑลจ๊กกั๋ง สถานศักดิ์สิทธิ์
ของพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์

๔. ภูเขาทิวเล้ง ในมณฑลอันฮุย สถานศักดิ์สิทธิ์
ของพระกษิติครรภโพธิสัตว์

พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์นี้ ในคัมภีร์พระไตร
ปิฎกไม่กล่าวถึง แม้ในหนังสือทิพยาวทาน ชาตกมาลา
และลลิตวิสตระ ซึ่งเป็นคัมภีร์มหายานทั้งสามก็ไม่มี
กล่าวไว้ คงมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์สังฆธรรมปุณฑริกของ
มหายาน ในนั้นกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า พระโพธิสัตว์องค์นี้
เป็นผู้ทรงมหาการุณยภาพ ทรงช่วยมนุษย์ที่ได้ทุกข์ให้
พ้นภัยจากการเรือแตกในทะเล จากการที่ต้องถูกประหาร
ชีวิต จากโจรภัยและจากภัยอื่น ๆ อีกอเนกประการ เป็น
ผู้ทรงช่วยเหลือสัตว์ในโลกให้พ้นจากความชั่วซึ่งเกิดจาก
กิเลสความเศร้าหมองใจ เป็นพระผู้ประทานบุตรให้
บังเกิดแก่หญิงซึ่งบูชาพระองค์ และสามารถเนรมิต
บิดเบือนพระกาย เป็นพระพุทธรูปเจ้าบ้าง เป็นพระพรหม
บ้าง เป็นยักษ์บ้าง แล้วแต่วาระ เพื่อเป็นเครื่องประกอบ
การช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ได้สะดวกยิ่งขึ้น

พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์มีพระนามต่าง ๆ ซึ่งผู้นับถือ
ย่อมขนานพระนามตามพระคุณลักษณะของพระองค์
เช่น พระมหากาฤณิก พระโลกนารถ พระโลเกศวร พระ
บัทมปาณี (ผู้มีดอกบัวหลวงในหัตถ์) สิงหนาท (ผู้มี
เสียงกังสดาล) หาลา — หาละ นิลกัณฐ์ ฯลฯ

พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์มี “ศักติ” หรือ “เทวี”
หรือ “ชายา” คู่พระบารมีชื่อ “การาทะวี” หรือ
“การา” หรือ “तालา” (รูปที่ ๕, ๖) ซึ่งทางจีนเรียก
เป็น ๒๒ อย่าง คือ “โศโล” และอีกอย่างหนึ่งเรียก
“กวนอิม” มีตำนานกล่าวถึงกำเนิดของกวนอิมว่า เดิม
ชื่อ เมี้ยวเสี้ยว เป็นพระธิดาของเมี้ยวจาง ผู้ครอง
ประเทศซึ่งมีอาณาเขตด้านทิศเหนือติดประเทศสยาม
ภายหลังออกบวชเป็นภิกษุณี แล้วสำเร็จได้เป็นพระโพธิ
สัตว์ แต่เรื่องของพระเทวีองค์นี้ตำนานไม่ยุติกัน บาง
ตำนานกล่าวว่า เป็นหญิงจริง ๆ และเป็นชายาคู่พระบารมี
ของพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ ทำนองเดียวกับพระอุมา
เป็นชายาคู่พระบารมีของพระศิวะ และพระลักษมีเป็น
ชายาคู่พระบารมีของพระวิษณุ การาทะวินี้ฝ่ายมหายาน

นับถือเท่าเทียมกับองค์พระโพธิสัตว์เอง ในประเทศ
ทิเบตนับถือคาราเทวีว่าเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์ อาจบิดเบือน
กายได้ต่างๆ นักปราชญ์จีนอธิบายว่า “โตโล” หรือ
“คารา” หรือ “กวนอิม” เป็นองค์เดียวกัน บางทีจะ
เป็นเพราะพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์บิดเบือนกายได้
ต่างๆ และเกี่ยวข้องอยู่ด้วยเรื่อง คาราเทวี ทางจีนจึง
จับรวมและเกณฑ์ให้พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์เป็น
ผู้หญิงไปได้ บางคติเชื่อว่าเพราะพระกรุณาแก่กล้า บาง
ครั้งก็เห็นพระองค์เป็นเทวี เพราะลักษณะของพระเทวี
เป็นลักษณะที่แสดงความเมตตากรุณา หรืออาจจะเป็น
เพราะปณิธานของพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ ทรง
ประสงค์ที่จะโปรดสัตว์ให้ทั่วทุกภพ ทุกภูมิ และเสด็จมา
โปรดสรรพสัตว์เหล่านั้น ตามสภาวะแห่งสัตว์นั้น ๆ ด้วย
เช่นสตรีตกทุกข์ พระองค์จะแบ่งภาคมาในรูปสตรีมา
โปรด อีกประการหนึ่งเห็นจะเป็นด้วยสตรีอันเป็นเพศ
แห่งมารดา เป็นสัญลักษณ์แห่งความเมตตาปราณีให้
ความรู้สึกลึกซึ้งยิ่งกว่าบุรุษเพศ เช่นความรักของ
มารดาที่แสดงต่อบุตรธิดา ย่อมประณีตกว่าเห็นได้ชัด

กว่าความรักของบิดา ด้วยบิดาเป็นชายย่อมดำรงไว้ซึ่ง
ความเข้มแข็งและองอาจ แต่มารดามีความอ่อนโยน
นุ่มนวลและเมตตา รักถนอมในบุคลิกภาพของตน ข้อนี้จึง
เป็นเหตุให้คนทั้งหลายนิยมสร้างรูปพระอวโลกิเตศวร
โพธิสัตว์เป็นเพศหญิง

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากความไม่แน่ใจว่าพระ
อวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ หรือกวนอิม หรือกวนนอน
เป็นบุรุษหรือสตรีนี้เอง การทำรูปเคารพนั้น บางทีก็ทำ
เป็นอย่างครึ่ง ๆ กลาง ๆ คือ มีลักษณะเป็นเพศหญิงแต่
ไม่เป็นผู้หญิงแท้ และแม้จะทำเป็นเพศชายแต่ก็มีคุณ
สมบัติหลายประการเป็นผู้หญิง หรือทำเป็นเพศชาย
ก็เป็นชายหนุ่มรูปร่างงดงาม และผสมความรู้สึกนุ่มนวล
ของเพศหญิงไว้รวมเข้าด้วยกันอย่างสมบูรณ์ และมีลักษณะ
เป็นเทพมากกว่ารูปมนุษย์ธรรมดา

บางนิกายในฝ่ายมหายาน เชื่อกันว่าพระอวโลกิ
เตศวรโพธิสัตว์มีรูปลักษณะในแบบต่างๆ ทั้งในรูปมนุษย์
เทพเจ้า และรูปยักษ์มารน่าเกลียดน่ากลัวต่างๆ และ

ทรงอิทธิฤทธิ์สามารถเนรมิตพระองค์ให้มีพระเศียร
หรือหลายพระเศียร ๒ พระกร ๑๐ พระกรหรือมากกว่า
๑๐ พระกร จนถึง ๑,๐๐๐ พระกร ได้ตามวาระต่าง ๆ กัน
เช่น

รูปพระเศียรเดียว

ก. รูปมนุษย์

๑. รูปอวโลกิเตศวรประทับนั่งหรือยืน
พระหัตถ์แสดงท่าประนม หรือพระหัตถ์ขวา หรือ
พระหัตถ์ซ้าย แสดงท่าประทานอภัย มีพระเมาฬี
กระหมวดสูง บางทีทรงมงกุฎพระโพธิสัตว์ (รูปใบไม้
๕ ใบ) ตรงกลางมงกุฎมีรูปพระอมิตาภะพุทธเจ้าประทับ
อยู่ มีสัญลักษณ์เป็นลูกประคำ และดอกบัวสี่ชมพู
(รูปที่ ๗)

๒. รูปบำทมปาณี ประทับยืน พระหัตถ์
แสดงท่าประทานอภัย บางทีพระหัตถ์ซ้ายแสดงท่า
ประทานพร หรือถือก้านดอกบัว หรือแจกัน
(รูปที่ ๘, ๙) บางรูปเป็นรูปพระโพธิสัตว์ทรงเครื่อง
ขัตติยาภรณ์ครบเครื่อง พระเกษาขมวดสูงมุ่นเป็นพระ

เม่าพีทรงมงกุฎพระโพธิสัตว์ และมีรูปพระอมิตาภะ
พุทธเจ้าอยู่บนมงกุฎ บางรูปทรงถือดอกบัวหรือแจกัน
บางรูปมีหนังสือคัมภีร์ที่พระพาหาซ้าย เมื่อทำรูป
ปรากฏพระองค์ในคณะพระโพธิสัตว์ทั้ง ๘ พระปฐมปาณี
ทรงถือก้านดอกบัวสองดอก หรือแจกัน และลูก
ประคำ ฯลฯ

๓. รูปพระพุทธเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิ
เพชร แสดงท่าสมาธิมีอุณาโลมที่พระนลาท ไม่มีพระ
เม่าพี จีวรสีแดง พระฉวีขาว

๔. รูปสิงหนาทโลเกศวร หรือสิงหนาท
อวโลกิเตศวร ทรงเครื่องขัตติยาภรณ์โพธิสัตว์ มีรูป
พระอมิตาภะพุทธเจ้าอยู่บนมงกุฎพระโพธิสัตว์ บางที่
ไม่มีมงกุฎแต่มีพระเม่าพีประดับด้วยเพชรพลอย และ
ทางค้ำซ้ายของพระเม่าพีมีรูปพระจันทร์ครึ่งซีก บางที่
บนพระพาหาซ้ายมีหนังสือคัมภีร์อยู่ ทรงประทับนั่งชั้น
พระชงฆ์ขวา พระหัตถ์ขวาแสดงท่าประทานอภัย หรือ
เป็นรูปประทับนั่งชั้นพระชงฆ์ขวา พระกรขวาพาดบน
พระชงฆ์ขวา บางที่พระหัตถ์ถือพวงประคำ บางรูป

พระกรซ้ายทำวอสนะดอกบัวด้านหลังพระเพลาซ้ายและ
ถือก้านดอกบัวซึ่งบางที่มีรูปถ้วยกะโหลกศีรษะคนวางอยู่
บนดอกบัว บางที่มีรูปดาบตั้งบนดอกบัว บางรูปมีรูป
ถ้วยกะโหลกศีรษะคนมีดอกไม้นี้เต็มถ้วยวางอยู่ข้างซ้าย
บางที่มีรูปสามง่ามมีงูเห่าพันโดยรอบอยู่ทางด้านขวา (รูป
ที่ ๑๐, ๑๑ และ ๑๒)

บางรูปทำเป็นรูปมีพระเศียรเดียวแต่มี ๓ พระเนตร
ประทับนั่งบนหลังสิงห์กำลังแผดเสียง ชั้นพระชงฆ์ขวามี
หนังสือเป็นอาภรณ์ บนมงกุฎมีรูปพระอมิตาภะพระ
พุทธเจ้า มีรูปพระพุทธรเจ้า ๕ พระองค์รอบพระวรกาย
พระกรซ้ายวางบนบัลลังก์ ถือก้านดอกบัวมีดาบอยู่บน
ดอกบัว พระหัตถ์ขวาวางบนพระชงฆ์ขวา ทางด้านหลัง
มีรูปสามง่ามซึ่งมีงูพันโดยรอบ

ในรูปโลเกศวร หรือโลกนาถ ทรงเครื่องขัตติยาภรณ์
มีเพชรพลอยประดับแพรวพราย ประทับนั่งบนหลังสิงห์
ประนมพระหัตถ์ มีพระเมาฬีกระหมวดสูง สัญญลักษณ์
คือ ลูกประจำอยู่บนดอกบัวชูสูงในระดับพระพาหาขวา

๕. รูปนิลกันฐารยาวโลกิเตศวร ประทับ
นั่งบนหนังสือตัวปูบนดอกบัวแดง มีรูปพระอมิตาภะ
บนมงกุฏ พระหัตถ์แสดงท่าสมาธิ ทรงถือถ้วยบรรจุ
เพชรพลอยมีท่ายสายสิญจน์คล้องพระศอ ทรงหนังสือ
เป็นอาภรณ์ ไม่มีเครื่องประทับ พระฉวีเหลือง
พระศอดำ

๖. รูป ไตรโลกยวงส์กรรมโลกิเตศวร ประทับ
นั่งบนดอกบัวแดง มี ๓ พระเนตร พระหัตถ์ทรงถือ
ปวงบาศ ขอช้างและส่วนปลายของวชิระ พระฉวีแดง

๗. รูปหริ — หริ — หริวาทโนทรวโลกิเตศวร
ประทับนั่งบนพระวิษณุ (พระนารายณ์) ซึ่งประทับนั่ง
บนหลังครุฑ และครุฑยืนบนหลังสิงห์

ข. รูปมนุษย์มีรัศมี

๑. รูปปัทมปาณี มีรัศมีเป็นพระโพธิสัตว์
หรือพระพุทธเจ้าทรงเครื่อง ๑๒ องค์ (รูปที่ ๑๓)

๒. รูปสิงหนาทโลกิเตศวร มีรัศมีเป็นพระ
พุทธเจ้า ๕ พระองค์

ก. รูป ๔ พระกร

๑. รูปเป็นกาไลลามะหัตถ์แสดงท่าประนม มี
สัญลักษณ์เป็นดอกบัว แจกันและลูกประคำ

๒. รูป ๒ พระกรบนแสดงท่าประนม ๒
พระกรล่างประคองบาตร

๓. รูปประทับนั่งหรือยืนแสดงท่าเทศนาพระ
ธรรมจักร ประทานพร ประทานอภัย หรือถือสัญลักษณ์
ต่าง ๆ (รูปที่ ๑๔ - ๑๘)

๔. รูปรัक्तโลกेश্বরประทับใต้ต้นโอศก มี
เครื่องแสดงสัญลักษณ์เป็นบัวบาศ ขอส้าง ธนูและ
ลูกธนู พระฉวีแดง

ง. รูป ๑๐ พระกร - ๑๘ พระกร

๑. รูป ๑๐ พระกร ยก ๒ พระกรบนชูสูง
เหนือพระเศียร ประคองพระธยานิพุทธรเจ้าหรือนาง
คารา พระหัตถ์อื่นทางขวาและซ้ายทรงแสดงท่าประทาน
อภัย ทางด้านพระพาหาขวามีรูปก้านดอกไม้ทางด้านซ้าย
มีรูปนางคาราสีเขียว (รูปที่ ๑๙, ๒๐)

๒. รูปบัวมหารถ ประทับนั่งบนดอกบัว
พระกรประคองศักติ บนดอกบัวมีแปดกลีบ แต่ละกลีบ
มีเทพธิดาประจำอยู่ ถ้าเป็นรูปมี ๑๘ พระกร จะมีรูป
เทพธิดาหรือเทพเจ้าเพียง ๔ องค์ และในจำนวนนั้นมี
หัยกรรวมอยู่ด้วย

จ. รูป ๑๒ พระกร เป็นรูปนามาสังฆกิติวโลกิ
เตศวร เป็นรูปมีพระเศียรเดียว ๑๒ พระกร ประทับนั่ง
ขัดสมาธิเพชรทรงเครื่องพระโพธิสัตว์ทรงบ ทรงมงกุฎ
พระโพธิสัตว์ บนพระเมาฬีมีรูปวชิระครึ่งซีก พระกร
บนชูสูงเหนือพระเศียร พระหัตถ์กระพุ่มเป็นรูปดอกบัว
พระกรที่เพิ่มขึ้นข้าง ๆ ยกขึ้นระดับพระพาหา พระกร
อื่นทรงถือสัญลักษณ์มีลูกประคำ ดอกบัว ฯลฯ ส่วน
พระกรด้านหน้าทั้งขวาและซ้าย แสดงท่าประทานอภัย
 ฯลฯ (รูปที่ ๒๑)

ฉ. รูป ๖ พระกร — ๒๐ พระกร เป็นรูปอโมฆ
ปาต มีพระเศียรเดียว แต่พระกรมีตั้งแต่ ๖ — ๒๐ พระกร
บางรูปมีพระกร ๖ — ๘ พระกร พระหัตถ์ถือสัญลักษณ์

พิเศษ คือ บ่วงบาศ และข้าง ๆ บ่วงบาศมีลูกประจำ
สามง่าม คณโท ฯลฯ บางทีทรงหนังเสือเป็นอาภรณ์
บางครั้งมีรูปการาสีเขียว หัยกริพ หรือเทพองค์อื่น ๆ
รวมอยู่ด้วย (รูปที่ ๒๒, ๒๓)

บางรูปของอโมฆปาสมิ ๒๐ พระกร ทำเป็นรูป
ประทับนั่ง สองพระกรธรรมชาตียกประนมเหนือพระ
อุระ พระกรที่เพิ่มขึ้นด้านล่างวางบนพระเพลา พระหัตถ์
ขวาถือบ่วงบาศ พระหัตถ์ซ้ายถือลูกประจำ สองพระกร
ที่เพิ่มขึ้นยกขึ้นเหนือพระเศียรถือสัญลักษณ์ต่าง ๆ
พระกรอื่นทรงถือดอกบัวตูมวชิระและพระจันทร์ ส่วน
พระกรที่เหลือนอกจากนั้น ถือสัญลักษณ์สำหรับพระ
อวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ต่าง ๆ กัน

รูป ๓ พระเศียร

๑. รูป ๔ พระกร ๓ พระเศียร ๓ พระเนตร
พระหัตถ์แสดงท่าประทานพร และถือสัญลักษณ์เป็น
ลูกประจำ ดอกบัว ธนุ และลูกธนุ

๒ รูปหาลาหาละโลเกศวร ๓ พระเศียร ๆ ละ
๓ พระเนตร พระเศียรทางขวาสีน้ำเงิน พระเศียรทาง
ซ้ายสีแดง พระเศียรกลางสีขาวมี ๖ พระกร มีรูปพระ
อมิตาภะและพระจันทร์ครึ่งซีกบนมงกุฏ ทรงหนังสือ
และเครื่องประดับต่าง ๆ ประทับนั่งบนดอกบัวแดง
ประคองคักติประทับนั่งบนพระเพลาซ้าย พระบาทขวา
เหยียดออก มีสามง่ามมือง้วนโดยรอบอยู่ด้านขวา มี
ดอกบัวชูด้วยกะโหลกศีรษะคนบรรจุดอกไม้อยู่ทางด้าน
ซ้าย มีสัญลักษณ์เป็นดอกบัว ธนุ ลุกธนุ และลูก
ประจำ พระฉวีขาว

รูป ๕ พระเศียร

๑. รูปมาชาชาลกรมารยาวโลกิเตศวร มี
๕ พระเศียรแต่ละพระเศียรมี ๓ พระเนตร พระฉวีดำ
พระเศียรทางขวา ๒ พระเศียร สีขาวและแดง พระเศียร
ทางซ้าย ๒ พระเศียรสีเหลืองและเขียว พระเศียรกลาง
สีดำ มี ๑๒ พระกร พระหัตถ์ถือกะโหลกศีรษะคน
บ่วงบาต วชิระ แก้วมณี ดอกบัว ฯลฯ พระกรธรรมชาติ
ด้านหน้าข้างหนึ่งทรงถือธนุและลูกธนุ

๒. รูป ๕ พระเศียร ๔ พระกร พระเศียรละ
๓ พระเนตร พระหัตถ์แสดงท่าต้อนรับหรือประนม
หรือสมาธิ

รูป ๑๑ พระเศียร

๑. รูป ๑๑ พระเศียร ๖—๘ พระกร พระหัตถ์
แสดงท่าประนม และประคองพระอมิตาภะพุทธเจ้า

๒. รูป ๑๑ พระเศียร ๑๒ พระกร พระเศียร
เรียงซ้อนเป็นชั้น ๆ ๓ ชั้น ๆ ละ ๓ พระเศียร ชั้นที่ ๔ มี
๒ พระเศียร พระหัตถ์ทรงถือสัญลักษณ์ต่าง ๆ ประทับ
นั่งขัดสมาธิ

นอกจากนี้ยังมีรูปไม่กำหนดจำนวนพระเศียรและ
จำนวนพระกร อีกหลายแบบเช่น

๑. รูป ๑,๐๐๐ พระกร บางครั้งที่ฝ่าพระหัตถ์มี
พระเนตร ๑,๐๐๐ พระเนตร มีสัญลักษณ์เป็นบ่วงบาต
ดอกบัว หม้อน้ำมนต์ แสดงท่าเทศนาพระธรรมจักร
หรือประนม (รูปที่ ๒๔)

๒. รูป ๑,๐๐๐ พระกร สองพระกรบนถือดาบ
และโล่ ประทับเหยียบบนงู

บางกัมภีร์ในนิกายพุทธตันตระ เชื่อกันว่าพระ
อวโลกิเตศวรโพธิสัตว์อวตารหรือแบ่งภาคเป็นปางต่างๆ
ได้ถึง ๓๓ ปาง ปางที่สำคัญที่สุดมีอยู่ ๖ ปาง คือ

๑. สหัสหัตถ์สหเนตรอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์
ปางนี้พระโพธิสัตว์สำแดงอภินิหารให้มีพระหัตถ์ ๑,๐๐๐
พระหัตถ์ ในใจกลางพระหัตถ์มีพระเนตรประดิษฐานอยู่
พระหัตถ์ละ ๑ พระเนตร อันเป็นความหมายทางธรรม
ว่า ดวงพระเนตร ๑,๐๐๐ พระเนตร หมายถึงพระปัญญา
คุณที่สอดส่องไปตลอดทั่วสรรพสัตว์และสรรพโลกพระ
หัตถ์ ๑,๐๐๐ พระหัตถ์ หมายถึงความสามารถอันยิ่งใหญ่
ที่จะช่วยสัตว์โลกให้พ้นจากห่วงแห่งความทุกข์ ใน
กัมภีร์สหสกรสูตรกล่าวว่า ปางนี้พระโพธิสัตว์มี
พระเศียร ๒๘ พระเศียร มีพระวรกายเป็นสีทองชมพู
และทรงประทานมนต์ หรือเรียกในนิกายพุทธตันตระว่า
“ธารณี” สำหรับสวดสาธยายบูชา เพื่อความสวัสดิมงคล
และเพื่อขอความคุ้มครองจากพระองค์

๒. อารยวโลกิเตศวรโพธิสัตว์มีรูปอย่างมนุษย์
สามัญแต่ทรงเครื่องขัตติยราช

๓. หัยศรีพาวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ ในปางนี้
พระโพธิสัตว์อวตารแบ่งภาคมาเพื่อโปรดสัตว์ในเกรจ
ฉานภูมิ มีรูปลักษณะน่ากลัว พระพักตร์คร่ำยบน
พระเศียรมีรูปหัวม้า หรือทำพระพักตร์เป็นหน้าม้า
อันมีความหมายว่าทรงกำลังดุร้ายแก้วของพระจักรพรรดิ
สามารถวิ่งไปเหยียบย่ำปราบภูตผีปีศาจได้ทั่วทุกทิศ และ
หมายถึงมหาวิริยภาพ มี ๖ พระกรอันอาจกำจัดอวิชาให้
หมดสิ้นไป (รูปที่ ๒๕, ๒๖)

๔. เอกทศमुखวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ ปางนี้ทรงมี
๑๑ พระพักตร์ ๓ พระพักตร์อยู่ในลักษณะสงบเย็น
พระพักตร์ด้านขวา ๓ พระพักตร์ มีลักษณะกำลังทรง
พิโรธ พระพักตร์ด้านซ้าย ๓ พระพักตร์อยู่ในลักษณะ
ดุร้ายมีเขี้ยวงอกออกจากพระโอษฐ์ พระพักตร์เบื้องหลัง
๑ พระพักตร์อยู่ในลักษณะทรงแย้มพระสรวลอย่างสนุกสนาน
เบื้องบนพระพักตร์ทั้ง ๑๐ มีอีกพระพักตร์หนึ่งเป็นพุทธ

พัทตร์ และทั้ง ๑๑ พระพัทตร์ประดับด้วยมงกุฏ เป็นรูป
ใบไม้ ๕ ใบ (มงกุฏพระโพธิสัตว์)

๕. จันทิवालลิตะศวรโพธิสัตว์ ปางนี้พระโพธิ
สัตว์มีลักษณะอย่างมหาบุรุษมีพระเศียรเดียว ๑๘ พระกร
ทรงศาสตราวุธต่างๆ เช่น วชิระ สังข์ กระบี่ ธง กงจักร
ปวงบาท ลูกประคำ ตรีศูล หม้อน้ำมนต์ ฯลฯ

๖. จินตามณีจักรวาลลิตะศวรโพธิสัตว์ ปางนี้
ทรงอยู่ในลักษณะท่ามหาพรหม มีพระวรกายเป็นสีทอง
ทรงมงกุฏพระโพธิสัตว์ มีรูปพระอมิตาภะพุทธเจ้า
ประทับอยู่บนพระเศียร มี ๖ พระกร พระกรขวาบน
แสดงท่าประทานธรรม พระกรขวากลางทรงจินตามณี
พระกรขวาล่างทรงลูกประคำ พระกรซ้ายบนอยู่ในท่า
ประทับสุวรรณประภาคาร (?) พระกรซ้ายกลางทรง
ดอกบัว พระกรซ้ายล่างทรงกงจักร

รูปพระอวาลลิตะศวรโพธิสัตว์ที่เคยได้พบเห็นและ
เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายสืบเนื่องกันมาแต่ครั้ง
โบราณ มักทำเป็นรูปบุรุษหนุ่มทรงขัตติยาภรณ์ตามความ

นิยมของอินเดีย พระเศียรทรงมงกุฎประดับด้วยมณีรัตน์
มีรูปพระธยานิพุทธอมิตาภา ขนาดเล็กอยู่บนพระเมาฬี
พระหัตถ์ขวายื่นออกในท่าทรงแสดงความกรุณา พระ
หัตถ์ซ้ายทรงดอกบัวแดง และมักจะประทับยืนอยู่ใน
ดอกบัว พระฉวีสีแดง บางที่เป็นสีขาว บางที่มี ๔ พระ
กร ในยุคหลังการสร้างรูปมักเพิ่มจำนวนพระกรมากกว่า
๔ พระกร ถ้ามีพระกรมาก นอกจากทรงถือดอกบัวแล้ว
ก็มีทรงถือคัมภีร์พวงลูกประคำและหม้อน้ำทิพย์ หรือ
หม้อน้ำมนต์ (รูปที่ ๒๗, ๒๘)

พระมัญชุศรีโพธิสัตว์

พระมัญชุศรีโพธิสัตว์ ฝ่ายมหายานถือว่าเป็น
พระโพธิสัตว์สำคัญที่สุดองค์หนึ่ง เชื่อกันว่า การบูชา
พระมัญชุศรีโพธิสัตว์จะนำมาซึ่งปัญญา ความทรงจำดี
ความเฉียบแหลม ความแคล่วคล่อง และสามารถทำ
ให้มีความเข้าใจในคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ พระโพธิสัตว์
องค์นี้ถือว่า เป็นพระผู้กำจัดความโง่เขลา พระองค์
เป็นที่เคารพบูชากันแพร่หลายในรูปลักษณะและชื่อ
ต่าง ๆ กัน รูปที่พบบันมากพบในแคว้นมคธ เบงกอล
เนปาล ฯลฯ เช่นเดียวกับพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์
พระมัญชุศรีโพธิสัตว์ได้รับการยกย่องความศักดิ์สิทธิ์
และเชื่อกันว่าพระองค์สามารถแบ่งภาคอวตารไปเป็น
ปางต่าง ๆ ในรูปลักษณะสำแดงอิทธิฤทธิ์ เช่นในปาง
ธรรมธาตุวาคีศวร พระองค์มี ๔ พระพักตร์ ๘
พระกร พระหัตถ์ทรงธนู บ่วงบาศ ขอส้าง คัมภีร์
ดาบ กระจก และวชิระ นอกจากพระนามมัญชุศรีแล้ว

ยังมีพระนามอื่นอีก เช่น พระมัญชุชนาถ พระมัญชุโฆษ (พระผู้มีเสียงเพราะ) พระวาศีศวร และกุมารภูต ปกติ รูปของพระองค์สร้างเป็นแบบพระโพธิสัตว์ แต่ในการสร้างรูปของพระองค์เวลาพิโรธ รูปและพระนามก็เปลี่ยนเป็นอย่างอื่นไป เรียกว่า ไกรววัชร ถ้าพิโรธมากก็สร้างรูป ๖ พระพักตร์ และมีท่าทางคร่ำขื่นไปอีก ในปางยमानตกะ คือ ปางหนึ่งซึ่งพระองค์เสด็จจวตาร มาปราบพระยมธรรมบาลที่ ๔ รูปของยमानตกะ บางทีมีเศียรเป็นโคอย่างพระยม บางครั้งก็มีหลายพระเศียร หลายพระกร ไม่แพ้พระผู้ทรงอิทธิฤทธิ์องค์อื่น ๆ

พระโพธิสัตว์องค์นี้มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์สังฆธรรม ปุณทริกกว่าเป็นปฐมโพธิสัตว์ และเป็นอาจารย์ของพระเมตไตรยโพธิสัตว์ (พระศรีอาริยเมตไตรย) ทรงความเป็นหนุ่มอยู่เป็นนิตย์อนันตกาล เพราะฉะนั้น จึงรู้จักบรรดาพระพุทธรูปเจ้าที่ตรัสรู้ไปแล้วแต่กาลก่อนทุกพระองค์ และเป็นที่น่าปลื้มใจว่า เป็นพระธยานิโพธิสัตว์องค์หนึ่งในคณะพระโพธิสัตว์ทั้ง ๘

ในตำนานฝ่ายมหายานของจีน เชื่อกันว่าพระ
มัญชุศรีโพธิสัตว์มีกำเนิดมาจากรัศมีพระนลาตของพระ
ศากย牟尼พุทธเจ้า เพราะฉะนั้น พระมัญชุศรีโพธิสัตว์
จึงเป็นผู้บริสุทธิ์มาแต่กำเนิด เพราะไม่มีบิดามารดา ไม่
เคยแป๊ะเบือนด้วยกรรมลทินเหมือนสามัญชน เมื่อ
พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานล่วงได้ ๒๕๐ ปี พระมัญชุศรี
ไปประกาศพระศาสนาที่แคว้นเนปาล และกำจัดสัตว์ร้าย
ในสระ ณ แคว้นนั้นเสียหมดสิ้น หน้าตาของพระมัญชุศรี
คือ กำจัดอวิชา ความโง่เขลา เป็นประธานในพระธรรม
และช่วยเหลือผู้ประกาศพระศาสนาให้แพร่หลายไปใน
โลก ทำให้เกิดจิตศรัทธากล้าแข่ง พระธรรมใดมีข้อความ
ลึกซึ้งยากที่จะเข้าใจให้แจ่มแจ้งได้ พระมัญชุศรีก็ใช้
พระแสงขรรค์ คือ ปฏึกาอันคมกริบตัดปม คือ ความ
มืดมัวกังขานั่นออกเสีย ให้ข้อพระธรรมอันลึกซึ้งเปิดเผย
แจ่มชัดแก่โลกทั้งปวง

รูปพระมัญชุศรีโพธิสัตว์มักทำเป็นรูปบุรุษหนุ่ม
ทรงชัตติยาภรณ์ ประทับนั่งเหนือดอกบัว ทรงมงกุฏ
พระโพธิสัตว์ (รูปใบไม้เรียง ๕ ใบ) มีรูปพระอักษะ

พุทธเจ้าอยู่บนมงกุฏ บางครั้งบนพระเมาฬีประทับด้วย
ไข่มุกมีรัศมี มีอุณาโลมอยู่ที่พระนลาท พระฉวีเหลือง
หรือขาว แดง หรือ ดำ พระหัตถ์ขวาถือสมุทคัมภีร์
ปรัชญาปารมิตา หรือดอกนิลอุบล (บัวขาว) บางทีมี
แก้วจินตามณี บางรูปที่พบจะมีเครื่องประดับรูปพระ-
จันทร์เสี้ยวอยู่เบื้องหลัง ซึ่งเป็นเครื่องหมายแสดงถึง
บุคคลอันมีอายุเยาว์วัย อีกแบบหนึ่งเป็นรูปประทับนั่ง
พระหัตถ์ซ้ายถือคัมภีร์ ซึ่งยกขึ้นเหนือพระอุระ และ
พระหัตถ์ขวาถือดาบเงือสูง พระองค์มีพาหนะเป็นสิงโต
มีศักติหรือชายา ชื่อ สรสวัสดิ์ กล่าวกันว่าพระมัญชุศรี
โพธิสัตว์สามารถแบ่งภาคหรือเนรมิตพระองค์เป็นรูป
มนุษย์และเทพเจ้า หรืออมมนุษย์ ดังนี้

ก. รูปมนุษย์

๑. รูปมนุษย์ถือดาบและคัมภีร์

๑. รูปประทับนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ขวายกแกว่ง
ดาบ พระหัตถ์ซ้ายถือคัมภีร์วางบนพระเพลา

๒. รูปประทับนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ขวาถือระฆัง
หรือยกดาบแกว่ง พระหัตถ์ซ้ายในท่าประทานธรรมและ

ถือกำนดอกบัวซึ่งทูนคัมภีร์อยู่สูงในระดับพระพาหาซ้าย
(รูปที่ ๒๙)

๓. รูปพระมัญชุโฆษ ประทับขัดสมาธิ พระหัตถ์
ขวาแสดงท่าประทานพร พระหัตถ์ซ้ายแสดงท่าประทาน
ธรรม หรือทั้งสองพระหัตถ์แสดงท่าเทศนาพระธรรมจักร
พระหัตถ์ทั้งสองถือกำนดอกบัวซึ่งทูนดาบและคัมภีร์
พระฉวีขาว ถ้าประทับยืน เป็นรูปที่สร้างรวมกับ
พระโพธิสัตว์องค์อื่น ๆ ในคณะพระโพธิสัตว์ทั้ง ๘
(รูปที่ ๓๐)

๔. รูปประทับนั่งห้อยพระบาทซ้ายบนหลังสิงห์
หรือบนบัลลังก์สิงห์ พระหัตถ์อยู่ในท่าแสดงพระธรรม
จักร (รูปที่ ๓๑)

๒. รูปมณุษย์ดอกอกบัวสีน้ำเงิน

๑. รูปพระมหाराชลีลา — มัญชุศรี ประทับนั่งใน
ท่าผ่อนพระอริยาบถ ชั้นพระชงฆ์ขวา พระกรขวาวาง
บนพระชงฆ์ขวา พระบาทซ้ายงอ พระหัตถ์ซ้ายถือดอก
นิลอุบลชูดอกสูงในระดับพระพาหาซ้าย ประทับบนหลัง
สิงห์หรือบนบัลลังก์สิงห์ พระฉวีเหลือง

๒. รูปพระมัญชุศรีประทับนั่งขัดสมาธิเพชร ถ้า
ประทับนั่งบนหลังสิงห์หรือบนบัลลังก์สิงห์ พระบาทขวา
ห้อยลงข้างล่าง พระหัตถ์ทั้งสองอยู่ในท่าแสดงพระธรรม
จักร มีก้านดอกนิลอุบลพันรอบพระกรซ้าย ตั้งแต่ข้อ
ศอกขึ้นไปชูดอกสูงในระดับพระพาหาซ้าย พระฉวี
เหลือง (รูปที่ ๓๒)

๓. รูปพระมัญชุศรีประทับนั่งบนบัลลังก์สิงห์
ห้อยพระบาทซ้าย พระหัตถ์ทั้งสองอยู่ในท่าแสดงพระ
ธรรมจักร มีดอกนิลอุบลชูดอกสูงอยู่ที่พระพาหาซ้าย
พระฉวีเหลือง

๔. รูปพระมัญชุศรีประทับนั่งขัดสมาธิบนหลัง
สิงห์ พระหัตถ์ทั้งสองอยู่ในท่าแสดงพระธรรมจักร มี
ดอกนิลอุบลชูดอกสูงอยู่ที่พระพาหาซ้าย พระฉวีเหลือง
(รูปที่ ๓๓, ๓๔)

๕. รูปพระธรรมสังคสมาธิมัญชุศรี ประทับนั่ง
ขัดสมาธิ พระหัตถ์อยู่ในท่าสมาธิ พระฉวีขาว

๖. รูปพระสิทโธกวีรมัญชุศรี ประทับนั่งขัดสมาธิ
พระหัตถ์ขวาอยู่ในท่าประทานพร พระหัตถ์ซ้ายถือ
ก้านดอกบัว พระฉวีขาว

๓. รูปมนุษย์ถอดดาบและดอกนิลอุบล

เป็นรูปพระมัญชุศรีประทับนั่งหรือยืน หรือคุก
พระขงฆ์ข้างหนึ่ง พระหัตถ์ขวาชดาบแกว่ง พระกรซ้าย
มีก้านดอกบัวพันโดยรอบ พระฉวีดำ มี ๓ พระเนตร

ข. รูปเทพเจ้าหรืออมนุษย์ตามลัทธิพุทธตันตระ

๑. รูปพระมัญชุศรีญาณสัตว์ พระฉวีเหลือง มี
พระเศียรเดียว ๔ พระกร มีสัญลักษณ์เป็นดอกบัว
กัมภีร์ ธนุ และลูกธนุ

๓. รูปพระวัชรนังคอารยมัญชุโฆษ มีพระเศียร
เดียว มีรูปพระอักโษภยะพุทธเจ้าอยู่บนมงกุฏ พระฉวี
เหลือง ๖ พระกร พระกรทางขวาถือธนุซึ่งมีหัวธนุเป็น
ดอกบัวตูม ดอกบัวและกิ่งอโศก พระกรทางซ้ายถือคัน
ธนุทำด้วยดอกไม้อาบ และคันฉ่อง ในรูปนี้นับถือกัน
ว่าพระองค์เป็นเทพเจ้าแห่งความรัก สามารถคลบนันดาล
ให้หญิงชายรักกันได้

๔. รูปพระธรรมธาตุวาคีศวร เป็นรูปประทับนั่ง มี ๔ พระเศียร พระเศียรกลางสีขาว พระเศียรทางขวา สีส้ม พระเศียรทางซ้ายสีเหลืองแดงเรื่อ ๆ พระเศียร ด้านหลังสีชมพู มี ๘ พระกร ๒ พระกรธรรมชาติ ใน ท่าประทานธรรม พระกรอื่นอีก ๖ พระกร ถือดาบ คัมภีร์ ธนูและลูกธนู ๆ ลว

๕. รูปพระมัญชุศรีแบบโบราณ เป็นรูปทรง อารมณ์แบบโบราณ ประคองคักติ ประทับนั่งบนพระ เพลาซ้าย มี ๕ พระเศียร พระเศียรที่ ๕ อยู่ข้างบนสูงสุด ตรงกลางพระเศียรอื่น ๆ มี ๘ พระกร ถือดาบ คัมภีร์ ดอกบัว และสัญลักษณ์สำคัญอื่น ๆ (รูปที่ ๓๕)

๖. รูปยฆานตกะซึ่งเป็นปางที่พระมัญชุศรีโพธิ สัตว์อวตารไปเป็นธรรมบาล มีหน้าที่ปราบปรามภูตผี ปีศาจและยักษ์มารต่าง ๆ ในรูปนี้มีมากพระเศียร มาก พระกร พระฉวีเหลือง มีพระเศียรเป็นโค มีพระพักตร์ เป็นเหมือนยักษ์มารแสดงอาการพิโรธ ดุร้าย อยู่บน พระเศียรโคระหว่างเขาทั้งคู่ บางรูปมีศักติร่วมอยู่ด้วย และอยู่ในท่าแสดงความรักกอดรัดสมสู่กัน (รูปที่ ๓๖, ๓๗, ๓๘ และ ๓๙)

พระศรีอาริยมุตไตรยโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์องค์นี้ มีกล่าวไว้ในคัมภีร์นิกายภาค
ใต้ คือ นิกายพุทธศาสนิกชน ในลังกา ไทย พม่า มอญ
เป็นต้น ในคัมภีร์มหาปริณิพพานสูตรกล่าวไว้ว่า พระ
โพธิสัตว์องค์นี้จะได้ตรัสรู้เป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ในภายหน้า เชื่อกันว่าขณะนี้พระองค์ประทับอยู่บน
สวรรค์ชั้นดุสิต ในฐานะพระโพธิสัตว์และกำลังรอเวลา
ที่จะจุติเป็นพระพุทธรูป ซึ่งจะต้องเป็นเวลานานนับได้
๕,๐๐๐ ปี หลังจากการปรินิพพานของพระศากยมุนีพุทธ
เจ้า พระศรีอาริยมุตไตรยองค์นี้ เป็นพระโพธิสัตว์องค์
เดียว ที่ได้รับการนับถือทั่วกันทั้งในฝ่ายมหายานและ
หินยาน และนับถือว่าพระองค์เป็นพระมานุषีโพธิสัตว์

พระศรีอาริยมุตไตรยโพธิสัตว์นี้ จีนเรียกว่า
“มิล่อชุก” หรือ “มิเตกชุก” กล่าวว่าพระศากยมุนี
มีพุทธบรหารให้พระศรีอาริยมุตไตรยอวตารลงมาเป็น
พระพุทธรูปต่อจากพระองค์ เมื่อพุทธกาลล่วงไปแล้ว

๕,๐๐๐ ปี เพื่อช่วยมนุษยชาติให้พ้นจากอกุศลกรรมที่ได้
ทำไว้จนถึงที่สุดจะต้องล่มจมไป คัมภีร์จีนกล่าวถึงรูป
ลักษณะของพระโพธิสัตว์องค์นี้ว่า มีพระวรกายอ้วนท้วน
พระปรางเป็นพวง พระโอษฐ์กว้าง พระอุทรและพระ
อุระตอนบนเปิดให้เห็น พระพักตร์มีรอยยิ้มสรวลเป็น
สุขอยู่เสมอ พระเกศาห้อยลงมาสละสลวย พระกรรณยาว
พระหัตถ์ขวาถือข้อมกายสิทธิ์ เรียกว่า “เคียนคุณแพ”
ซึ่งบรรจุลมกรดอันเป็นพืชหรือสารของโลกที่ล่วงมาแล้ว
บางคัมภีร์กล่าวว่าพระหัตถ์ขวาถือพวงประจำ ลูกประจำ
เม็ดหนึ่งแสดงระยะเวลาเวลา ๑,๐๐๐ ปี ที่พระศรีอารีย
เมตไตรยโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบารมีสร้างสมมาแต่ปางก่อน
พระหัตถ์ซ้ายถือข้อมกายสิทธิ์เคียนคุณแพและรวบปากถุง
ข้อมไว้ รูปที่ชาวจีนนิยมสร้าง มักสร้างเป็นรูปพระจีน
อ้วนท้วนพลุ้ยหนังหัวเราะ รูปลักษณะเช่นนี้พุทธศาสนิก
ชนฝ่ายหินยานนิยมเรียกว่า พระสังกัจจายน์ ทั้งนี้เนื่อง
จากรูปร่างลักษณะไปตรงกันเข้านั่นเอง

บางนิกายสร้างรูปพระศรีอารียเมตไตรย เป็นอีก
แบบหนึ่งมักทำเป็นรูปพระโพธิสัตว์ทรงชัตติยาภรณ์ครบ

ถ้ำน พระฉวีเหลือง ประทับนั่งบนอาสนะดอกบัว บน
พระเศียรทรงมงกุฎพระโพธิสัตว์และมีรูปสถูปอยู่บน
มงกุฎ แต่บางทีก็ไม่มีมงกุฎมีแต่สถูปอยู่บนพระเศียร
พระหัตถ์ในท่าแสดงพระธรรมจักร หรือถือก้านดอกบัว
มีแจกันและวงล้อชูงอยู่ในระดับพระพาหา (รูปที่ ๔๐,
๔๑, ๔๒ และ ๔๓) บางรูปทำประทับนั่งบนบัลลังก์มีสิงห์
แบกและมีรูปพระพุทธรเจ้า ๕ พระองค์เป็นรัศมีโดยรอบ
(รูปที่ ๔๔) บางรูปทำประทับยืนมีหนังสือตัวคล้องบน
พระพาหาซ้าย พระหัตถ์ในท่าประทานธรรมและ
ประทานพร บางทีถือแจกัน หรือแจกันและวงล้อซึ่ง
ตั้งอยู่บนดอกบัวชูขึ้นสูงระดับพระพาหาทั้งสองข้าง
บางรูปทำเป็นพระโพธิสัตว์ทรงเครื่องประดับงดงาม
ประทับยืน พระหัตถ์ขวาถือดอกบัว บนมงกุฎพระโพธิ
สัตว์มีสถูป ซึ่งถือกันว่าเป็นสัญลักษณ์แทนพระสถูป
บนภูเขากุฏกฐบาทใกล้โพธิคยา อันเป็นสถานที่ ๆ พระ
กาศยปพุทธเจ้าถูกฝังอยู่ เมื่อพระศรีอาริยมุตไตรยโพธิ
สัตว์เสด็จลงมาสู่โลกมนุษย์ พระองค์จะเสด็จตรงไปที่นั่น
แล้วแผ่นดินจะแยกออกโดยปาฏิหาริย์ และพระกาศยป
พุทธเจ้าจะได้ประทานเครื่องทรงสำหรับพระพุทธรเจ้า
ให้พระองค์

รูปพระโพธิสัตว์องค์นี้บางแบบที่สร้างขึ้นเมื่อพระ
ศรีอาริยมุตไตรยโพธิสัตว์ปรากฏพระองค์รวมอยู่ในคณะ
พระโพธิสัตว์ทั้ง ๘ ทำเป็นรูปประทับนั่ง พระหัตถ์ถือ
ดอกบัว ไม่ปรากฏว่าถือวงล้อด้วย บางรูปถ้าไม่มีพระ
สถูปอยู่บนพระเศียร มักนิยมสร้างเป็นรูปประทับยืน
พระหัตถ์ข้างหนึ่งแสดงท่าประทานอภัย พระหัตถ์
อีกข้างหนึ่งทรงถือแจกัน มีหนังสือตัวคล้องอยู่บนพระ
พาหาซ้าย ในรูปแบบนี้จะเห็นได้ว่ามีลักษณะคล้ายคลึง
กับรูปพระบัทมปาณี เนื่องจากการยากที่จะพิจารณา
ว่าองค์ใดเป็นพระศรีอาริยมุตไตรยโพธิสัตว์ หรือเป็น
พระบัทมปาณีโพธิสัตว์ เพราะกล่าวกันว่าพระบัทมปาณี
โพธิสัตว์มีสัญลักษณ์เฉพาะพระองค์เป็นรูปพระอมิตาภะ
พุทธเจ้าบนมงกุฏ แต่บางทีก็ไม่มีได้เช่นกัน ส่วน
พระศรีอาริยมุตไตรยนั้น กล่าวกันว่าสัญลักษณ์
เฉพาะอยู่ ๒ สิ่ง คือ สถูปบนมงกุฏและอาภรณ์ซึ่งห้อย
รอบบนพระองค์ยาวถึงปลายพระบาท แต่บางที
สัญลักษณ์เหล่านี้ก็ไม่ปรากฏให้เห็นเช่นกัน ฉะนั้น
จึงกล่าวได้ว่ารูปของพระศรีอาริยมุตไตรยโพธิสัตว์กับรูป
ของพระบัทมปาณีโพธิสัตว์ คล้ายคลึงกันเป็นอย่างมาก

พระสมันตภัทรโพธิสัตว์

ในนิกายที่ปรับปรุงใหม่ของทิเบต พระสมันตภัทรโพธิสัตว์ ถูกจัดไว้เกือบจะเป็นเอกในจำนวนพระธยานิโพธิสัตว์ทั้งหมด เชื่อกันว่าพระองค์เป็นพระผู้ประทานความรู้เรื่องและความสงบสุขแห่งโลก บางนิยายกล่าวว่าพระโพธิสัตว์องค์นี้มีกำเนิดจากพระไวโรจนพุทธ เป็นพระโพธิสัตว์องค์ที่ ๗ ในขณะที่พระธยานิโพธิสัตว์ทั้ง ๘ ของลัทธิมหายาน อยู่ในลำดับก่อนพระมัญชุศรีโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นองค์ที่ ๘ ในพุทธตันตระนิคายนับถือพระองค์เป็นพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๑ ในชุดพระพุทธเจ้าทั้ง ๔ ของนิคายนั่น และอ้างว่าพระองค์เป็นผู้ต่งนิกายโยคอาจารย์ในภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พระสมันตภัทรโพธิสัตว์ได้รับการบูชาทั้งอย่างเป็นพระธยานิพุทธเจ้าและพระธยานิโพธิสัตว์

รูปของพระสมันตภัทรโพธิสัตว์ สร้างเป็นรูปพระโพธิสัตว์ทรงชัตยาภรณ์มีมงกุฎพระโพธิสัตว์ พระฉวีเขียว

หรือเหลือง ประทับนั่งหรือยืน บางรูปพระหัตถ์ซ้าย
ถือแก้วจินดามณี หรือถือก้านดอกบัวสีน้ำเงิน มีแก้ว
จินดามณีอยู่ข้างบนทางพระพาหาซ้ายพระหัตถ์ขวาแสดง
ท่าประทานธรรม บางทีรูปที่สร้างมีรูปศักดิ์ของพระองค์
ร่วมอยู่ด้วยในท่ากอดรัดแสดงความรักต่อกัน ถ้าสร้างรูป
พระโพธิสัตว์องค์นี้ปรากฏพระองค์อยู่ในคณะพระโพธิ
สัตว์ทั้ง ๘ มักสร้างเป็นรูปประทับยืน พระหัตถ์แสดงท่า
ประทานอภัย บางทีพระหัตถ์ขวาดำถือก้านดอกบัวซึ่งมีแก้ว
จินดามณีอยู่ข้างบน พระหัตถ์ซ้ายถือวชิระ บางรูปทรง
ช้างเป็นพาหนะ พระหัตถ์ขวาแสดงท่าประทานธรรม
พระหัตถ์ซ้ายถือแก้วจินดามณี ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของ
ความสำเร็จปรารถนาในสิ่งทั้งปวง โดยเฉพาะในการ
แสดงปัญญาหรือพระหัตถ์ขวาดำถือก้านดอกไม้มงกุฎซึ่งปลาย
เป็นรูปเพชรหรือแก้ว ๓ ดวง ถ้ามองผาดๆ คล้ายก้านพืช
ปลายมี ๓ แฉก

ในประเทศจีนและญี่ปุ่น รูปปฏิมาของพระองค์
พระหัตถ์ขวาดำถือม้วนกระดาษ อันเป็นสัญลักษณ์แสดง

ถึงปัญญาเช่นเดียวกับแก้วจินตามณี ในกรณีนี้ ช้างซึ่ง
เป็นพาหนะของพระองค์ จะทูนแก้วจินตามณีไว้บนหัว
(รูปที่ ๔๕)

สัญลักษณ์ของพระสมันตภัทรโพธิสัตว์ คือ แก้ว
จินตามณีและครุฑ อีกอย่างหนึ่ง คือ ดอกอุบล หรือดอก
บัวสีน้ำเงิน

พระกษิติกรรมโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์องค์นี้เป็นที่นับถือกันมากในประเทศจีนและญี่ปุ่น ชาวญี่ปุ่นเรียก “จีโซ” หรือ “จิซุ” ชาวจีนเรียกว่า “ตังจ้อว่งฟุสะ” บางนิกายนับว่าเป็นพระโพธิสัตว์องค์ที่ ๕ โดยชักเอาพระศรีอารียเมตไตรยออกเสีย เพราะเห็นว่าพระศรีอารียเมตไตรยมีหน้าที่เป็นธรรมบาล ไม่ใช่พระโพธิสัตว์

ในประเทศจีนเมื่อถึงเวลาทำพิธีเช่นวิญญาน มักจะมีการสวดอ้อนวอนบูชา ขอให้พระโพธิสัตว์องค์หนึ่งช่วยปลดปล่อยทุกข์ของสัตว์นรก พระโพธิสัตว์องค์นี้ก็คือ พระกษิติกรรมโพธิสัตว์ ซึ่งบางท่านกล่าวว่าเป็นอย่างเดียวกับพระมาลัยเถระเจ้านั่นเอง

มีประวัติเล่าเรื่องพระกษิติกรรมโพธิสัตว์มากมาย เช่นเรื่องหนึ่งเล่าว่า มารดาของพราหมณ์คนหนึ่งกล่าวผรุสวาทต่อพระไตรรัตน์ แล้วถึงแก่ความตายตกไปในนรก พราหมณ์ผู้บุตรปรารถนาจะช่วยมารดาให้พ้นทุกข์

ได้บูชาพระปฐิมาและพระพุทธรเจ้าแต่ปางก่อนเป็น
นิตยทุกวัน วันหนึ่งนางไต้ยिनเรียกบอกให้กลับไปบ้าน
แล้วภาวนาระลิกถึงพระพุทธรเจ้าแต่ปางก่อน นางก็ทำตาม
ในขณะที่นางกำลังภาวนาระลิกถึงพระพุทธรเจ้าอยู่นั้น ทัน
ใดวิญญานของนางก็ออกจากร่างไปถึงฝั่งมหาสมุทร ได้
เห็นสัตว์ร้ายตัวเป็นเหล็ก บ้างบิน บ้างเดินอยู่ในมหา
สมุทร และในมหาสมุทรนั้นมีมนุษย์ชายหญิงว่ายวนเวียน
อยู่มากมาย ถูกสัตว์ร้ายตัวเป็นเหล็กโฉบกัดอยู่เสมอเป็น
ที่น่าหวาดกลัว และน่าเวทนาสมเพชยิ่งนัก แต่ด้วย
พุทธานุภาพ นางจึงมิได้ตกใจกลัว ต่อมาเมื่อสุรตนหนึ่ง
มาไต่ถามนาง ๆ ก็บอกว่าปรารถนาจะไปนรกเพื่อช่วย
มารดาซึ่งตกนรกเพราะคุณหินพระไตรรัตน์ อสุรตนนั้น
ก็บอกให้นางกลับไป และว่าเพราะกุศลอันสำเร็จด้วยการ
ภาวนาและการบูชาของนางตลอดมา ได้ช่วยให้มารดา
ของนางพ้นทุกข์จากรกและไปสู่สวรรค์แล้ว แล้ว
วิญญานของนางก็กลับเข้าสู่ร่างดำรงชีวิตอยู่ต่อมา แต่
นางได้เห็นสัตว์ในนรกเป็นอันมากได้รับทุกข์ทรมานอย่าง
น่ากลัวเช่นนั้น ก็บังเกิดธรรมสังเวช ตั้งปณิธานว่าจะขอ

บำเพ็ญกุศลไปทุกกัลป์ เพื่อช่วยสัตว์ให้พ้นทุกข์ ต่อมา
นางพราหมณ์ก็กลับชาติเกิดเป็นชาย แล้วได้เป็นพระ
โพธิสัตว์มีนามว่า “ ตัจฉ ” ได้เป็นใหญ่ในนรก แต่ไม่
ต้องการลงโทษทรมานสัตว์บาป กลับซ้ำจะเป็นผู้เปิด
ทางแก่สัตว์นรกที่รู้สำนึกบาปแห่งตนให้พ้นจากนรกไป
ฉะนั้น เวลาทำพิธีงูเต็กจึงมักจะมีรูปและแท่นบูชาพระ
ตัจฉ หรือพระกษิติครรภ์ไว้เสมอ

อีกเรื่องหนึ่งเล่าว่า พระตัจฉเป็นโอรสของพระเจ้า
แผ่นดินสยาม มีพระนามตามแซ่ (สกุล) ว่า “ กิม ” และ
ฉายาว่า “ เกียวก๊ก ” เมื่อ พ.ศ. ๑๒๙๗ ท่านผู้นี้สละโลก
ออกบรรพชาแล้วจาริกไปประเทศจีน เมื่อพระตัจฉจาริก
ไปยังประเทศจีน ได้ลงเรือล่องไปตามลำน้ำเอียวชีเกียว
ถึงตำบลเกาฮั่วซัว เห็นภูมิประเทศงดงามจึงตกลงใจขึ้น
จากเรือ ณ ที่นั้น แล้วไปหาเจ้าหน้าที่ขอเนื้อที่เท่าที่จะปลูก
เสื่อพอสําหรับนั่งสวดมนต์ภาวนา เจ้าหน้าที่ก็อนุญาต
พระตัจฉจึงนั่งลงเข้าฌาน ณ ที่นั้น ประชาชนเห็นแสง
เป็นรัศมีออกจากพระตัจฉก็แจ้งว่าเป็นพระผู้วิเศษ จึงพา
กันไปสักการะบูชา พระตัจฉเข้าฌานอยู่ ณ ที่นั้นถึง ๗๕ ปี

ลุนปีที่ ๗๕ วัน ๑๓ ค่ำ เดือน ๗ พระตัจจกับริรลโพรินาณ
และสันสงสารรวมชนมาญได้ ๙๙ ปี ก่อนหน้านี้มีขุนนาง
จีนคนหนึ่งชื่อ มินกง เป็นคนเลื่อมใสศรัทธาในพระตัจจ
มาก ได้ถวายที่ดิน และคอยปฏิบัติจัดหาอาหารไปถวาย
พระตัจจเสมอ ครั้นเมื่อพระตัจจดับขันธแล้วร่างกายไม่
เน่าเปื่อยเป็นเวลาช้านาน บนหลุมที่ฝังศพก็มีเปลวเพลิง
แลบขึ้นมาแสดงให้เห็นว่า พระตัจจลงไปช่วยเปลื้องทุกข์
ของสัตว์นรก ต่อมามินกงกับบุตรชื่อเต้าเหมง ก็ออก
อุปสมบทเป็นภิกษุในศาสนาด้วย ท่านทั้งสองนี้ คือ รูป
ที่ยืนอยู่ซ้ายขวารูปของพระตัจจ หรือพระกษิติกรรม-
โพธิสัตว์

รูปของพระกษิติกรรมโพธิสัตว์ทั้งรูปปฏิมา หรือ
รูปเขียนพบกันน้อยมาก เท่าที่มีปรากฏอยู่มักสร้างเป็น
รูปพระโพธิสัตว์ทรงชัตยาภรณ์โพธิสัตว์ มีเครื่องประดับ
๑๓ ชนิด พระฉวีเขียวหรือขาว ประทับยืน พระหัตถ์แสดง
ท่าประทานอภัย มีสัญลักษณ์เป็นแก้วจินตามณี หรือ
ไข่มุกมีรัศมีซึ่งวางอยู่บนดอกบัวชูก้านสูงอยู่ในระดับพระ
พาหาขวา บางทีเป็นคัมภีร์อยู่บนดอกบัวซึ่งชูก้านสูงใน
ระดับพระพาหาซ้าย หรือถือหม้อน้ำมนต์ด้วยพระหัตถ์

ขวา บางรูปสร้างเป็นพระโพธิสัตว์ประทับนั่ง พระหัตถ์
ทั้งสองถือไม้ยอกเป็นห่วงระฆัง ทรงมงกุฎรูปกลีบใบไม้
๕ ใบ แต่ละกลีบใบไม้นั้นมีรูปพระธยานิพุทธเจ้าปรากฏ
อยู่ (รูปที่ ๔๖) บางรูปทำเป็นรูปพระโพธิสัตว์ทรงมงกุฎ
พระหัตถ์ขวาถือไม้ยอกเป็นห่วงระฆัง พระหัตถ์ซ้ายถือ
ไข่มุก ประทับนั่งบนดอกบัวบนหลังพาหนะ คือ สิงห์มีปีก
หรือเสือมีปีก บางทำเป็นรูปประทับนั่งพระหัตถ์ขวา
ถือไม้ยอกเป็นห่วงระฆัง พระหัตถ์ซ้ายถือไข่มุกมีรัศมี
หรือบางรูปทำประทับยืน พระบาทข้างหนึ่งเหยียบอยู่บน
ดอกบัวสีเหลือง พระบาทอีกข้างหนึ่งเหยียบอยู่บนดอก
บัวสีขาว พระหัตถ์ขวาถือไข่มุกมีรัศมี

รูปพระโพธิสัตว์องค์นี้ เมื่อปรากฏพระองค์อยู่ใน
คณะพระโพธิสัตว์ทั้ง ๘ มักสร้างเป็นรูปประทับนั่งบน
กลีบดอกบัว ซึ่งแต่ละกลีบมีรูปพระโพธิสัตว์องค์อื่น ๆ
ประทับล้อมรอบพระพุทธเจ้า ซึ่งประทับนั่งอยู่กลางดอก
บัว พระกษัตริกรรมโพธิสัตว์ประทับตรงข้ามกับพระอา
ภาศกรรมโพธิสัตว์ พระองค์ทรงขัตติยาภรณ์โพธิสัตว์ทรง
มงกุฎและเครื่องประดับเพชรพลอย พระหัตถ์ซ้ายอยู่ที่
พระนาภีถือภาชนะแจกทาน

นอกจากนี้ยังมีรูปที่สร้างขึ้นเพื่อให้มีความหมายว่า
พระองค์เป็นพระผู้เป็นเจ้าของโลกแห่งความปรารถนา
ทั้ง ๖ ด้วยการสร้างรูปพระองค์อยู่กลาง และรูปอื่น ๆ
ล้อมรอบซึ่งเป็นความหมายว่า พระองค์เป็นผู้เป็นใหญ่
เหนือโลกเหล่านั้นทั้งนี้ คือ

๑. รูปพระโพธิสัตว์องค์ก่อนล้อมรอบ เป็นเครื่องหมาย
ความเป็นใหญ่เหนือสวรรค์ของเทพเจ้า

๒. รูปมนุษย์ล้อมรอบ เป็นเครื่องหมายความเป็น
ใหญ่เหนือโลกมนุษย์

๓. รูปม้าและวัวล้อมรอบ เป็นเครื่องหมายความ
เป็นใหญ่เหนือโลกของสัตว์เดรัจฉาน

๔. รูปปีศาจถือสามง่ามล้อมรอบ เป็นเครื่องหมาย
ความเป็นใหญ่เหนือโลกนรก

๕. รูปยักษ์ล้อมรอบ เป็นเครื่องหมายความเป็น
ใหญ่เหนือโลกของยักษ์

๖. รูปเปรตล้อมรอบ เป็นเครื่องหมายความเป็น
ใหญ่เหนือโลกของภูตผีปีศาจ

พระวัชรปาณีโพธิสัตว์

ในฝ่ายมหายานถือพระวัชรปาณีโพธิสัตว์ เป็นพระธยานิโพธิสัตว์องค์ที่ ๒ เป็นพระผู้บันทาลฝน กล่าวกันว่าเมื่อคราวพระศากยมุนีพุทธเจ้า เสด็จออกมหาภิเนษกรรมและคราวเสด็จเข้าปรินิพพาน พระโพธิสัตว์องค์นี้ก็ได้ทรงช่วยเหลือ รูปกายของพระโพธิสัตว์องค์นี้มีพระฉวีเขียว ทรงวชิระเป็นศาสตราวุธ มีศักติหรือชายาชื่อ สุชาดา ซึ่งตรงกับลักษณะของพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์

พระโพธิสัตว์องค์นี้เชื่อกันว่ามีอิทธิฤทธิ์มาก มีหน้าที่สำหรับคอยปราบยักษ์มารต่าง ๆ เหตุนี้จึงเชื่อกันว่าสามารถอวตารแบ่งภาคเป็นรูปกายได้ต่าง ๆ กัน และสร้างรูปพระองค์เป็นทำนองดูร้ายน่ากลัวหลายแบบเรียกชื่อต่าง ๆ กัน เช่น

รูปพระวัชรปาณีธยานิโพธิสัตว์ เป็นรูปทรงชติยาภรณ์ ประทับยืน พระหัตถ์ขวาทรงวชิระเป็นอาวุธ

พระหัตถ์ซ้ายอยู่ในท่าประทานพร หรือทรงพระขรรค์ และคอกบัวสีน้ำเงิน พระฉวีขาว บางครั้งก็สร้างรูปประทับนั่งห้อยพระบาทขวาหรือซ้าย พระหัตถ์ขวาทรงวชิระ ชูอยู่เหนือพระอุระ พระหัตถ์ซ้ายทรงคอกบัววางบนพระชงฆ์ซ้าย

รูปอาจารย์วชิรปาณี รูปกายเป็นมนุษย์ผิวสีน้ำเงินเข้ม มีเส้นพระเกษารุงรัง สวมมงกุฎหวักะโหลกมนุษย์ พระพักตร์คร่ำมี ๓ พระเนตร มีงูเป็นสายสังวาลย์ ภูษาทรงเป็นหนังสือ กล่าวกันว่ารูปกายมีประภามณฑลเป็นเปลวไฟและมีพาหนะเป็นครุฑขนาดเล็ก มีหน้าที่เป็นธรรมบาล หรือเสนามารสำหรับทำสงครามปราบปรามปีศาจ ยักษ์มาร ซึ่งเป็นศัตรูต่อศาสนา (ตามลัทธิพุทธตันตระ)

รูปนิรามปาลาวชิรปาณี เป็นรูปมีพระเศียรเดียว มี ๓ พระเนตร มีมงกุฎหวักะโหลกมนุษย์ พระเกษารุงรัง บางครั้งมีวชิระและงูบนพระเกษา บางครั้งทำเป็นรูปมี ๔ พระกร หรือ ๖ พระกร ๒ พระกรบนยกขึ้นเหนือพระอุระในท่าเข้าฌาน พระกรข้างขวาทรงวชิระ ประทับยืนบนร่างมนุษย์ซึ่งนอนอยู่บนบัลลังก์ (พระนารายณ์?)

ในรูปนี้ทรงทำหน้าที่เป็น “ยติม” หรือเทพผู้พิทักษ์ มี
อำนาจปราบปรามภูตผีปีศาจต่าง ๆ (ตามลัทธิพุทธตัน
ตระ)

รูปोजละวัชรปราณี มีพระเศียรเดียว ๔ พระกร
ปางที่มี ๔ พระบาท มีสัญลักษณ์คือ วชิระ ดาบ บ่วง
บาศ ถ้วยกะโหลกศีรษะ ประทับยืนเหยียบบนยักษ์
ปางนี้มีหน้าที่เป็นธรรมบาล

รูปมหาจักรวัชรปราณี มี ๓ พระเศียร ๒ พระเนตร
๖ พระกร และ ๒ พระบาท พระฉวีสีน้ำเงิน พระพักตร์
ด้านขวาสีขาว ด้านซ้ายสีแดง มีสัญลักษณ์ คือ วชิระ
งู พระกร ๒ ข้างอุ้มชาม ชามาทรงถือถ้วยกะโหลก
ศีรษะและขวาน พระบาทขวาเหยียบบนพระพรหม พระ
บาทซ้ายเหยียบพระอิศวร

รูปครุฑ เป็นรูปประทับยืน มีปีกและกรงเล็บเป็น
ครุฑ มีพระพักตร์เป็นมนุษย์ มีจะงอยปากเป็นนก หรือ
มีพระเศียรเป็นครุฑ พระฉวีสีน้ำเงินเข้ม พระหัตถ์ขวา
ทรงขวาน พระหัตถ์ซ้ายถือชาม ประทับยืนบนยักษ์ ฯลฯ
บางเวลาถือดาบ ขวดทำด้วยน้ำเต้า หรือแสดงท่าประ
นมพระหัตถ์

พระรัตนปาณีโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์องค์นี้ถือว่า เป็นพระธยานิโพธิสัตว์
ในคณะพระโพธิสัตว์ทั้ง ๕ แต่ไม่รวมอยู่ในคณะพระโพธิ
สัตว์ทั้ง ๘

พระโพธิสัตว์องค์นี้ไม่สู้จะมีการกล่าวถึงหรือมีรูป
แสดงให้เห็นมากนัก กล่าวกันว่าทรงสวมมงกุฏเป็นรูป
ใบไม้ ๕ ใบ (มงกุฏพระโพธิสัตว์) ประทับนั่ง พระหัตถ์
ขวาอยู่ในท่าประทานอภัย บางครั้งถือดอกบัว พระหัตถ์
ซ้ายทรงถือดวงแก้วจินดามณี วางพระหัตถ์ไว้บนพระ
ชงฆ์ซ้าย

ในประเทศจีน มีรูปปฏิมาสัมฤทธิ์ เป็นรูปมี
แก้วจินดามณีอยู่บนมงกุฏ มีไข่มุกประดับเป็นยอดบน
ดวงแก้วทั้ง ๓ ดวง พระหัตถ์ซ้ายทรงถือแก้วจินดามณี
หรือไข่มุกมีประกายรุ่งโรจน์ พระหัตถ์ขวาอยู่ในท่า
ประทานอภัย (ดูรูปที่ ๔๗)

พระวิศวปาณีโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์องค์นี้มีเรื่องกล่าวถึงน้อยมาก ตาม
คติฝ่ายมหายานกล่าวว่า ขณะนี้พระวิศวปาณีโพธิสัตว์
กำลังทรงบำเพ็ญฌานอยู่เฉพาะพระอาทิพุทธ จนกว่าจะ
ถึงกัลป์ที่ ๕ พระศรีอาริยมตไตรยมาตรัสเป็นพระมานุสี
พุทธเมื่อใด เมื่อนั้นพระวิศวปาณีก็จะทรงสร้างโลกใหม่

รูปของพระโพธิสัตว์องค์นี้ ทำเป็นรูปพระโพธิ
สัตว์ทรงเครื่องครบ ประทับนั่ง พระหัตถ์ซ้ายวางอยู่
บนพระเพลาหงายฝ่าพระหัตถ์ขึ้น พระหัตถ์ข้างขวา
แสดงท่าประทานอภัย หรือทรงถือสัญลักษณ์ประจำ
พระองค์ คือ วัชรุณ

พระอากาศครรภโพนิสัตว์

พระโพนิสัตว์องค์นี้จัดเป็นพระธยานิโพนิสัตว์องค์หนึ่ง ในคณะพระโพนิสัตว์ทั้ง ๘ ถือกันว่าเป็นพระผู้เป็นเจ้าแห่งห้วงนภากาศ มีผู้กล่าวว่ารูปของพระองค์มีลักษณะและสัญญาลักษณ์ต่างกัน เช่น

ทำเป็นรูปพระโพนิสัตว์ประทับยืน พระหัตถ์ทั้งสองแสดงท่าประธานธรรมและประธานพร ในรูปนี้มีสัญญาลักษณ์ประจำ คือ ทางพระพาหาขวามีรูปพระโพนิสัตว์ ๒ องค์ ทรงถือดวงอาทิตย์และดอกบัวทางซ้ายมีรูปพระโพนิสัตว์ ๒ องค์ ทรงถือคัมภีร์และดอกบัว

ทำเป็นรูปประทับนั่งขัดสมาธิเพชร พระหัตถ์ขวาถือดอกไม้นิโคหนึ่งลักษณะเป็นวงกลมเหมือนดวงอาทิตย์ พระหัตถ์ซ้ายอยู่ในท่าประธานอภัย

ทำเป็นรูปพระโพนิสัตว์ประทับนั่ง มีสัญญาลักษณ์พระหัตถ์ขวาทรงถือดอกบัวสีขาว มีดวงอาทิตย์อยู่บน

ดอกบัว พระหัตถ์ซ้ายแสดงท่าประธานอภัย บางครั้ง
พระหัตถ์ทั้งสองอยู่ในท่าประธานธรรม รูปแบบนี้คล้าย
คลึงกับรูปพระมัญชุศรีโพธิสัตว์

ทำเป็นรูปพระโพธิสัตว์ประทับนั่ง พระหัตถ์ซ้าย
ทรงถือดอกบัวมีตาบตั้งอยู่บนดอกบัว

ทั้งในประเทศจีนและญี่ปุ่น มักทำรูปปฏิมาเป็น
รูปพระโพธิสัตว์ประทับยืน ประทับบนพระองค์ด้วย
เครื่องประดับอันงดงามอ่อนช้อย และทรงภูษาพัน
พระศอ พาดคล้องจากพระอังสาซ้ายลงมาที่พระโสณีขวา
พระอุระและพระอังสาขวาเปลือยเปล่า พระเกษาขมวด
สูงเป็นรูปสнопคล้ายพระศรีอารียเมตไตรยโพธิสัตว์ ถ้า
ทรงมงกุฎจะมีสнопอยู่ตรงกลางมงกุฎพระโพธิสัตว์นั้น ใน
รูปลักษณะนี้ไม่มีสัญลักษณ์ประจำพระองค์ แต่พระ
หัตถ์ซ้ายจะอยู่ในท่าประธานธรรม และพระหัตถ์ขวา
แสดงท่าประธานพร

รูปปฏิมาของอินเตียจะมีพระกรรณยาว และ
มีอุณาโลมที่พระนลาตด้วย

พระสรรพนิวรรณ์วิชกัมภินโพธิสัตว์

กล่าวกันว่าพระสรรพนิวรรณ์วิชกัมภินโพธิสัตว์ เป็นพระธยานิโพธิสัตว์องค์หนึ่ง ในคณะพระโพธิสัตว์ ทั้ง ๘ ถือกันว่าพระองค์เป็นพระผู้ทรงความบริสุทธิ์ สะอาดปราศจากมลทินใดๆ รูปของพระองค์มักพบกัน ในหมู่พุทธศาสนิกชน ซึ่งนับถือลัทธิมหายานภาคเหนือ ทำเป็นรูปพระโพธิสัตว์ประทับยืน พระฉวีขาวหรือสีเทา พระหัตถ์ขวาแสดงท่าประทาน ธรรมและประทานพร มีสัญลักษณ์พิเศษ คือ ดวงจันทร์เต็มดวง และสัญลักษณ์นี้บางครั้งมีพระโพธิสัตว์องค์อื่นในคณะพระโพธิสัตว์ทั้ง ๘ เป็นผู้ถือ บางรูปมีสัญลักษณ์เป็นคัมภีร์ซึ่งวางบนดอกบัวชูก้านสูงในระดับพระพาหา บางรูปทำเป็นรูปประทับนั่งขัดสมาธิเพชร พระหัตถ์ขวาแสดงท่าประทานธรรมหรือถือก้านดอกบัวในแผ่นกลม พระหัตถ์ซ้ายแสดงท่าประทานพร

ถ้าทำรูปพระองค์รวมอยู่ในหมู่พระพุทธรูปเจ้า หรือ
พระโพธิสัตว์องค์อื่น พระสรรพณีวรรณกัมภีร์โพธิสัตว์
มักทรงถือแก้วจินตามณีและถ้วยอาหารทิพย์

ในรูปที่พระองค์อวตารเป็นยัคฆ์ พระองค์ประทับ
ยืนถ่างพระบาท เหยียบอยู่บนร่างมนุษย์ซึ่งนอนคว่ำ
หน้า ในปางนี้พระองค์มีหนังสือพันอยู่รอบบั้นพระองค์
มีพวงมาลัยคล้องอยู่บนพระเศียร บนยอดพระเมาฬีมี
รูปวชิระครึ่งซีก มี ๓ พระเนตร พระหัตถ์ขวาทรงถือ
ถ้วยกะโหลกศีรษะมนุษย์ พระหัตถ์ซ้ายถือขวาน

เรียบเรียงจาก

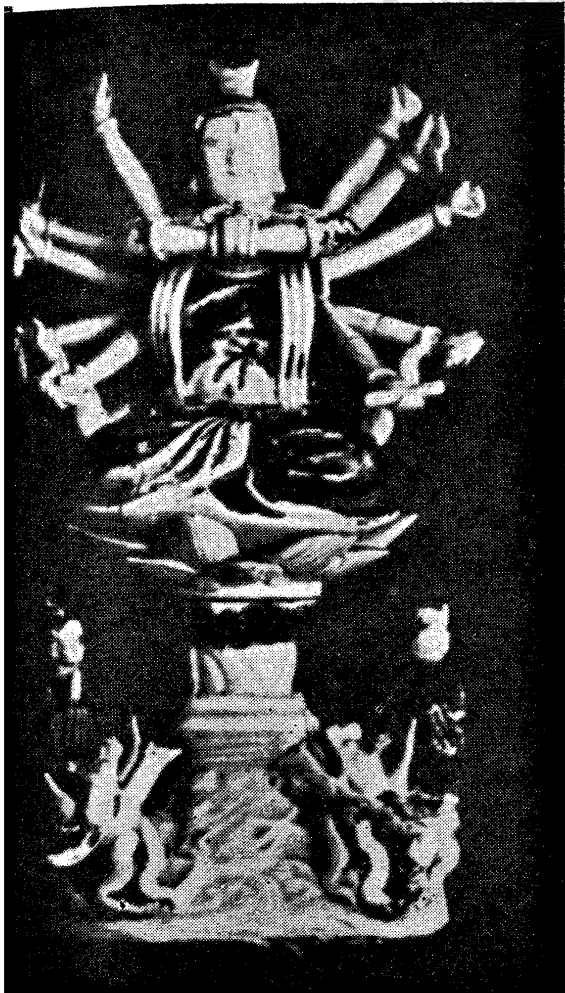
๑. “ลัทธิของเพื่อน” ของ เสถียรโกเศศ ---
นาคะประทีป
๒. “ศาสนาสากถ” ของ หลวงวิจิตรวาทการ
๓. “โบราณคดี” ของ ศาสตราจารย์
หลวงบริบาลปริทัศน์
๔. “พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์” ของ เสถียร
โพธิ์นันทะ
๕. “พระโพธิสัตว์” ของ สมพร อยู่โพธิ์
6. “Arts De L’ Asie Ancienne I” L’ Lude Pas m.
Hallade.
7. “The Wonder That Was India” By A.L.
Basham
8. “An Introduction to Tantric Buddhism” By
S.B. Dasgupta.
9. “The Religion of Tibet” By Sir Charles Bell
10. “The Art of Indian Asia” By H. Zimmer
11. “The Kustarajagala Image” By Prof. Dr. J.G.
Van Lohuizen De Leeuw.
12. “The Indian Buddhist Iconography” By B.
Bhattacharyya
13. “Inleideiep Tol De Hindae Jaeeausche Keeust”
By Prof. Dr. N.J. Krom
14. “The Gods of Northern Buddhism” By Allice
Getty

รูปที่ ๑

กวนอิม

ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

พระนคร

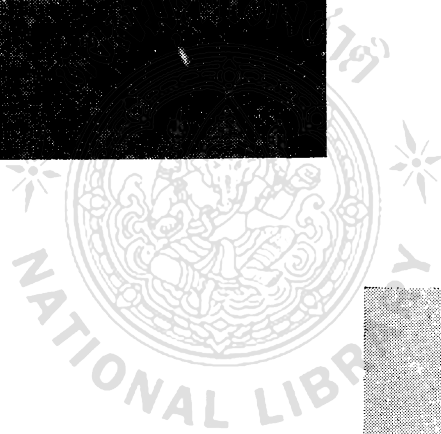

รูปที่ ๒

กวนอิม

รูปที่ ๓
กวนอิม

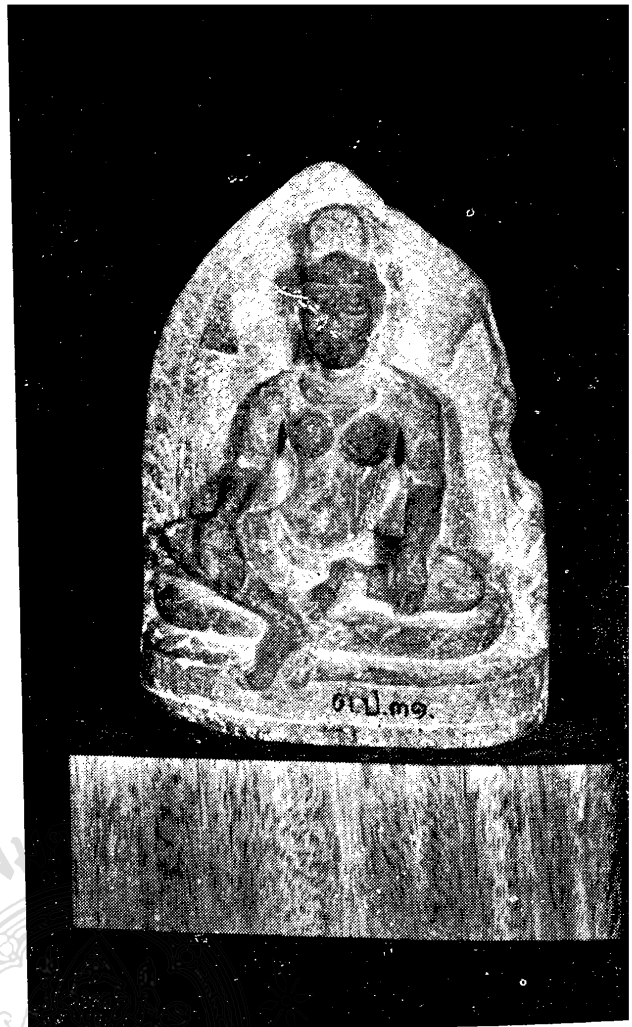
รูปที่ ๔
กวนนอน

รูปที่ ๕
ดาราเทวี

ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

พระนคร

รูปที่ ๖
ดาราเทวี

ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

พระนคร

รูปที่ ๗
พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์

รูปที่ ๘
พระบัทมปาณีโพธิสัตว์

รูปที่ ๕
พระบรมปาณีโพธิสัตว์
 ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
 พระนคร

รูปที่ ๑๐
พระสิงหนาทอวโลกิเตศวร
โพธิสัตว์
 ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
 พระนคร

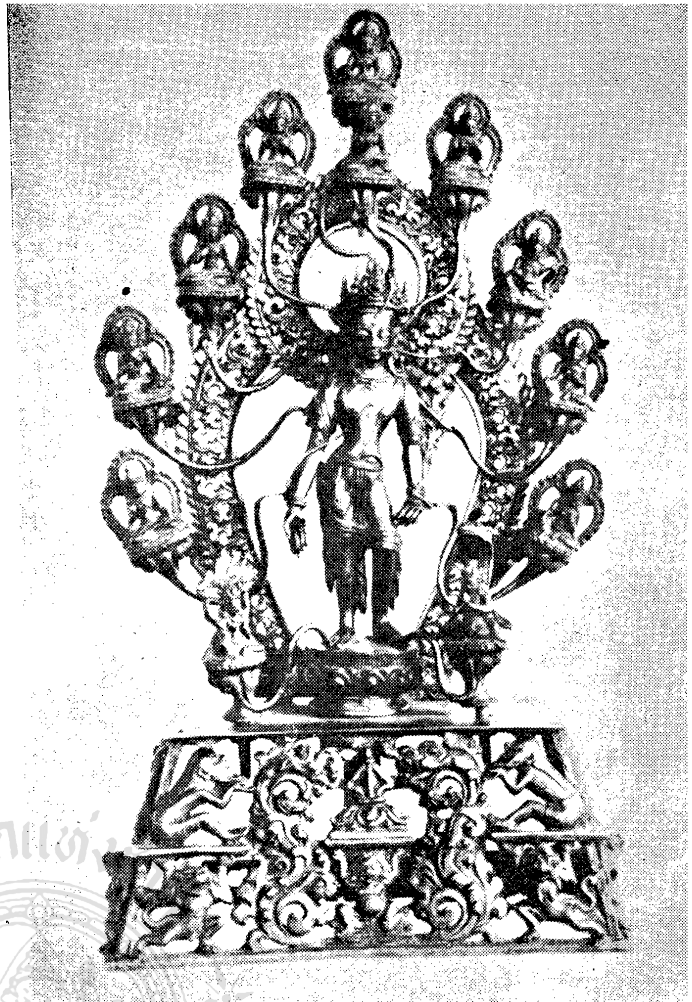
รูปที่ ๑๑
พระสิงหนาทอวโลกิเตศวร
โพธิสัตว์

รูปที่ ๑๒
พระสิงหนาทอวโลกิเตศวร
โพธิสัตว์

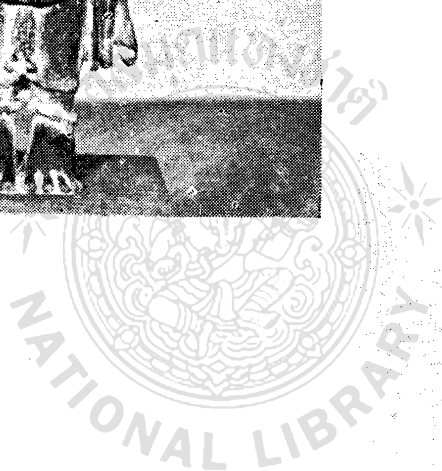
รูปที่ ๑๓
พระบาทมปาณี โพธิสัตว์

รูปที่ ๑๔
พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์

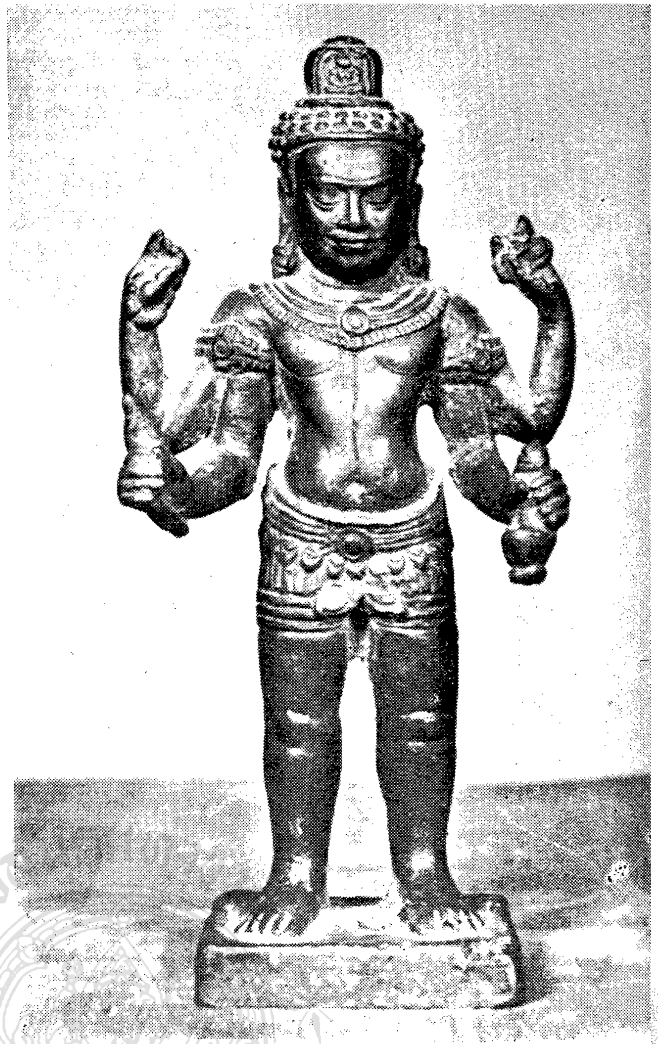
รูปที่ ๑๕
พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์
 ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
 พระนคร

รูปที่ ๑๖
พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์
 ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
 พระนคร

รูปที่ ๑๗
พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์
 ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
 พระนคร

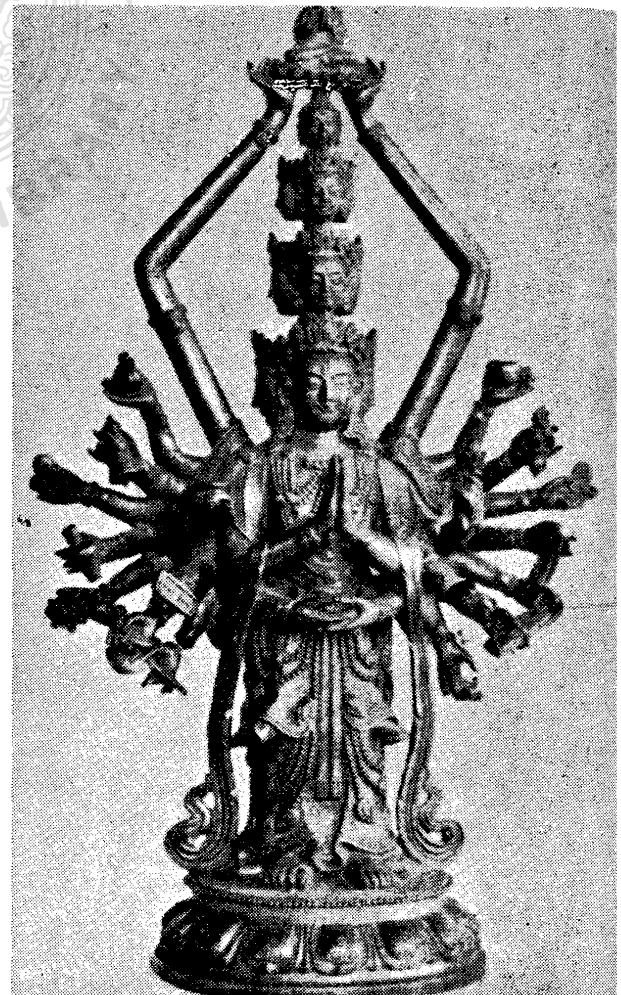

รูปที่ ๑๘
พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์
 ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
 พระนคร

รูปที่ ๑๕
พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์

รูปที่ ๒๐
พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์

รูปที่ ๒๑
พระนามาสังฆกิติวโลกิเตศวร
โพธิสัตว์

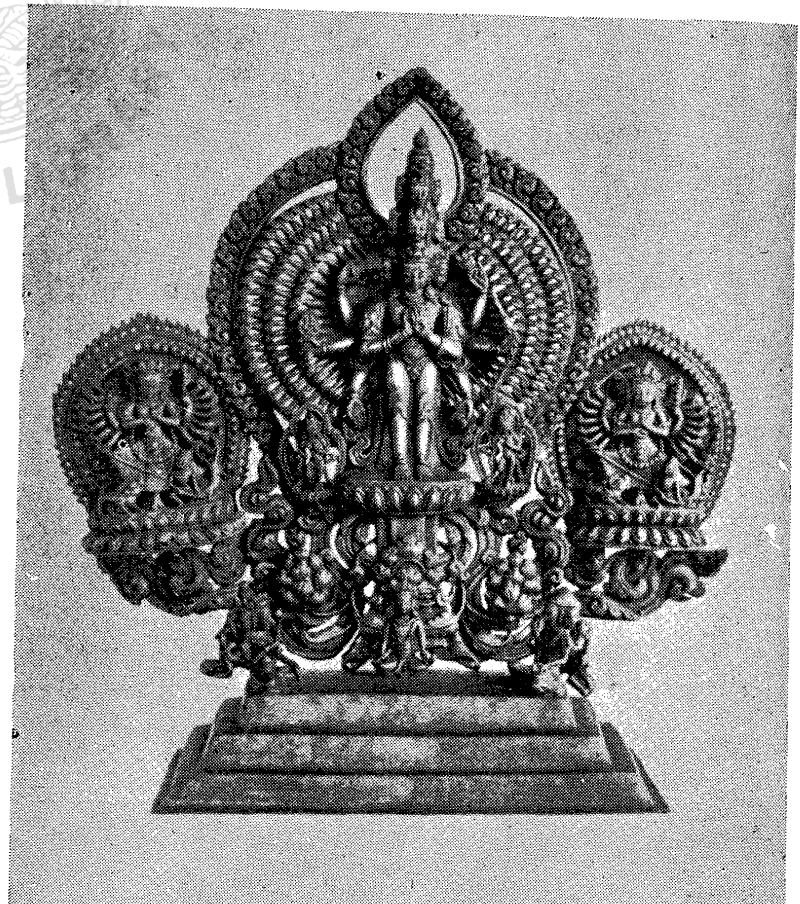
รูปที่ ๒๒
พระอโหมปาสวโลกิเตศวร
โพธิสัตว์

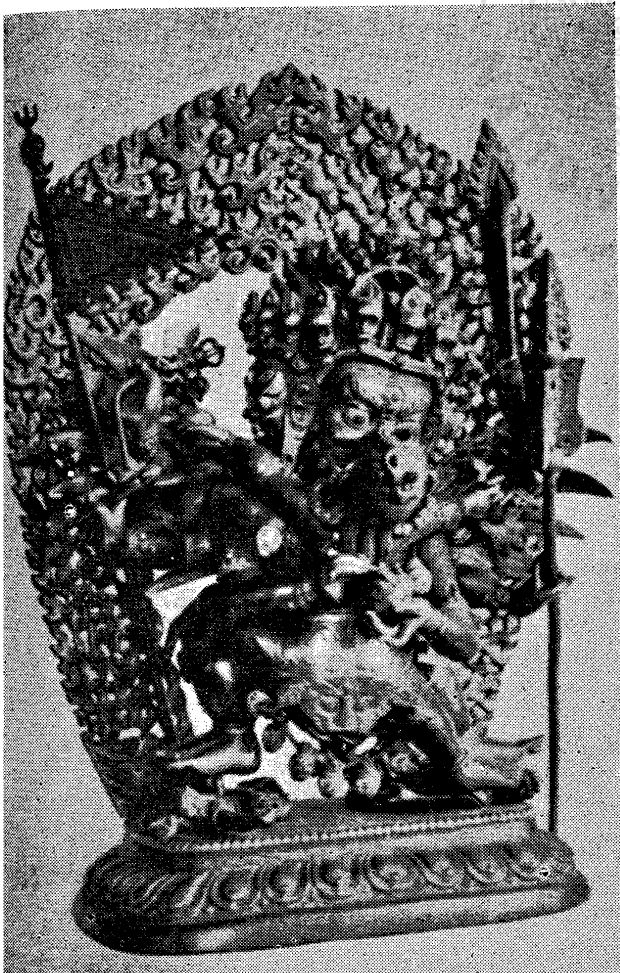
รูปที่ ๒๓
พระอโมฆปาสวโลกิเตศวร
โพธิสัตว์
 ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
 พระนคร

รูปที่ ๒๔
พระอวโลกิเตศวร
โพธิสัตว์ ๑๐๐๐ หัตถ์

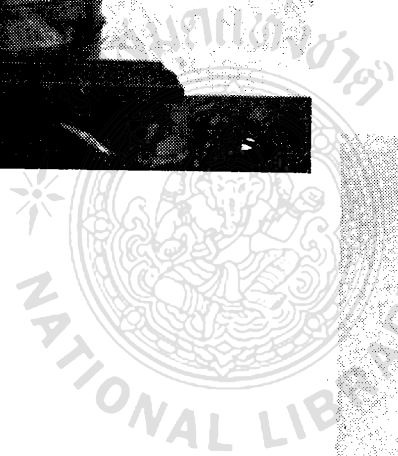
รูปที่ ๒๕
หัยครพ

รูปที่ ๒๖
หัยครพกับศักติ

รูปที่ ๒๓
พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์
 ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
 พระนคร

รูปที่ ๒๔
พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์
 ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
 พระนคร

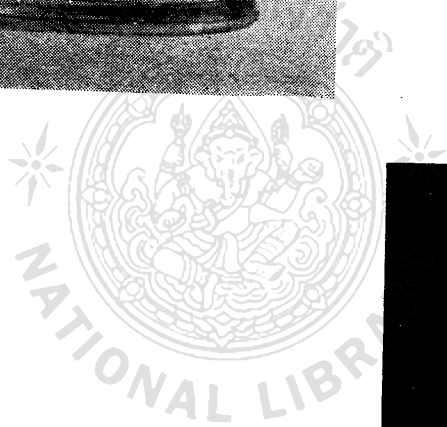
รูปที่ ๒๕
พระมัญชุศรี โพธิสัตว์

รูปที่ ๓๐
พระมัญชุศรี โพธิสัตว์

รูปที่ ๓๑
พระมัญชุศรี โพธิสัตว์

รูปที่ ๓๒
พระมัญชุศรี โพธิสัตว์
ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
พระนคร

รูปที่ ๓๓
พระมัญชุศรีโพธิสัตว์

รูปที่ ๓๔
พระมัญชุศรีโพธิสัตว์

รูปที่ ๓๕
พระมัญชุศรี โพธิสัตว์

รูปที่ ๓๖
ยमानตกะ

รูปที่ ๓๗
ยমানตกะ

รูปที่ ๓๘
ยমানตกะ

รูปที่ ๓๕

ยমানตกะ

ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

พระนคร

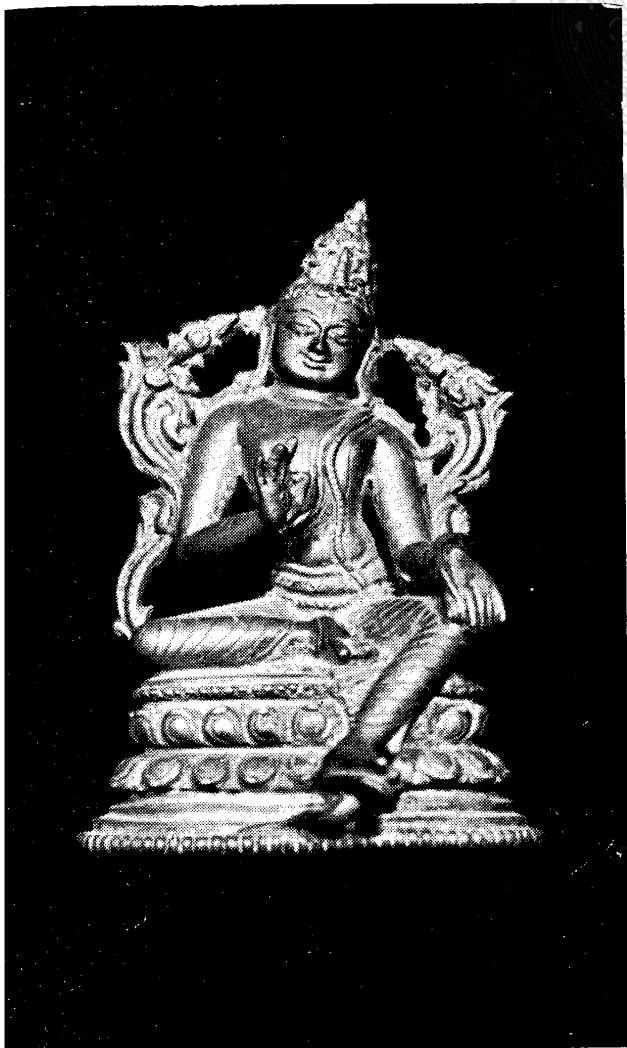
รูปที่ ๔๐

พระศรีอารียเมตไตรย

โพธิสัตว์

รูปที่ ๔๑
พระศรีอารียเมตไตรย
โพธิสัตว์

รูปที่ ๔๒
พระศรีอารียเมตไตรย
โพธิสัตว์

ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

พระนคร

รูปที่ ๔๓

พระศรีอารียเมตไตรย
โพธิสัตว์

ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

พระนคร

รูปที่ ๔๔

พระศรีอารียเมตไตรยโพธิสัตว์

รูปที่ ๔๕
พระสมันตภัทรโพธิสัตว์

รูปที่ ๔๖
พระกษิติครรภ์โพธิสัตว์

รูปที่ ๔๗

พระรัตนปาณีโพธิสัตว์